

ชุดโครงการ
การพัฒนาระบบสวัสดิการ
สำหรับคนจนและคนก้อยโอกาสในสังคมไทย

รายงานวิจัยกรณีศึกษา
กลุ่มคนจนผู้ก้อยโอกาส
และกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

ขอทานข้าว :
วัฒนธรรมการสงเคราะห์แก่คนยากไร้ในชนบทภาคเหนือ

ทพณ.ศศิธร ไชยประสิทธิ์

หัวหน้าโครงการ

ทพณ.ศศิธร ไชยประสิทธิ์

นักวิจัยหลัก

ผศ.อภิธรรมา เวชยชัย

ผศ.ดร.กิติพัฒน์ นนทปัทมะกุลย์

ภายใต้การสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยย่อยฉบับสมบูรณ์

ขอทานข่าว :
วัฒนธรรมการสงเคราะห์แก่คนยากไร้ในชนบทภาคเหนือ

ผู้วิจัย

ทพญ.ศศิธร ไชยประสิทธิ์
คณะทันตแพทย์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย

ธันวาคม 2546

คำนำจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เห็นความสำคัญของปัญหาและแนวทางในการบรรเทาปัญหาของคนจนและคนด้อยโอกาสและการจัดสวัสดิการที่เหมาะสม จึงได้สนับสนุน “โครงการการพัฒนาแบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” ประกอบด้วยการวิจัยสถานการณ์ของคนจนและคนด้อยโอกาส 5 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแรงงาน กลุ่มอาชีพอิสระ กลุ่มคนนอกรั้วทำงาน และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส/กลุ่มเสี่ยงและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ซึ่งได้วิเคราะห์และสังเคราะห์จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ 10,000 ราย และข้อมูลเชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาจำนวน 110 กรณี และจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายในการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

ผลงานทั้งหมดที่ได้จากชุดโครงการการพัฒนาแบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้นำเสนอเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนจน ให้เห็นภาพที่เคลื่อนไหวของสภาพความเป็นอยู่ ความด้อยโอกาส ไร้ที่พึ่ง การเชื่อมโยงให้เห็นบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างคนจนคนด้อยโอกาสกับชุมชน (มิติสังคม) ระบบการทำมาหากิน (มิติเศรษฐกิจ) และมีการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง (มิติการเมือง) การให้ภาพเชิงประวัติศาสตร์ ที่ย้อนให้เห็นว่าเดิมวิถีชีวิตของเขาเป็นอย่างไร และต่อมาเกิดอะไรขึ้นที่เป็นจุดหักเหทำให้วิถีชีวิตของเขาตลอดจนบริบทของเขาเปลี่ยนแปลงไป การวิเคราะห์ว่าผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์นั้นๆ (เช่น การสร้างเขื่อน การตั้งเขตนิคมอุตสาหกรรม การตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ ฯลฯ) เกิดผลอย่างไรต่อวิถีการทำมาหากิน ความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม อำนาจต่อรอง คุณภาพชีวิตโดยรวม เพื่อชี้ให้เห็นการปรับตัวในมิติต่างๆ (เช่น การอพยพ การเปลี่ยนอาชีพ ฯลฯ) เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่เป็นจุดหักเหแล้ว ทำไมคนบางกลุ่มปรับตัวและหลุดพ้นจากภาวะยากจนด้อยโอกาสได้ แต่ทำไมคนบางกลุ่มก้าวไม่พ้น ปัญหาของคนจนคนด้อยโอกาสทั้ง 5 กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ จะมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างไร โครงการนี้ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับระบบสวัสดิการที่เหมาะสม สวัสดิการที่คนจนต้องการ กลไกที่สามารถเข้าถึงปัญหาของกลุ่มคนเป้าหมายได้ ทั้งองค์กรชุมชน ครอบครัวยุทธศาสตร์ ฯลฯ ตลอดจนข้อเสนอเชิงนโยบายในการแก้ปัญหาความยากจนของสังคมไทย

สกว. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานของชุดโครงการวิจัยนี้ จะทำให้แง่คิด มุมมองอีกด้านหนึ่งในการจัดสวัสดิการและแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน ที่มองความเชื่อมโยงระหว่างมิติทางเศรษฐกิจกับมิติทางสังคม ซึ่งเป็นการเสริมเติมองค์ความรู้ในเรื่องความยากจนของประเทศไทย สกว. จึงหวังว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายจะสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปพิจารณาใช้ประโยชน์ในการดำเนินการ เพื่อกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างรอบคอบรอบด้านต่อไป

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวดี บุญหลง)

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำของหัวหน้าโครงการ

โครงการการพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้แบ่งรายงานออกเป็นสามระดับ ในระดับพื้นที่มีงานกรณีศึกษาต่างๆ 110 กรณี ในระดับภาพรวมของคนจนแต่ละกลุ่มมีรายงานหลัก 5 รายงาน และในระดับภาพรวมทั้งประเทศมีรายงานสรุปบทสังเคราะห์อีก 1 ฉบับ

ถ้าเปรียบรายงานฉบับสรุปสังเคราะห์ภาพรวมเสมือนป่าใหญ่ รายงานหลัก 5 รายงานก็เปรียบเสมือนส่วนของป่าหรือเขตของป่า 5 เขต ส่วนรายงานกรณีศึกษาก็เปรียบเสมือนไม้แต่ละพันธุ์หรือแต่ละต้น

งานกรณีศึกษาจึงแสดงให้เห็นภาพชีวิตจริงของคนจนในแต่ละประเภท ที่สะท้อนออกมาผ่านสายตาผ่านการสังเกตการณ์ ผ่านการมีส่วนร่วม ของนักวิจัยกรณีศึกษา

งานกรณีศึกษาปรากฏให้เห็นสีสันและความเป็นจริงของรูปธรรมของชีวิตคนจนที่มีความหลากหลายและซับซ้อน แต่ละเรื่องแต่ละกรณีเปรียบประดุจแต่ละฉากแต่ละตอนของละครชีวิต ละครชีวิตที่เขียนบทด้วยกลไกและโครงสร้างทางสังคมทุนนิยม สร้างให้คนจนเล่นบทที่น่ารังเกียจของสังคมทุนนิยม

ปราชญ์ของทุนนิยมจึงมีคำกล่าวว่า “คนจนมักจะตกเป็นเหยื่อของคนจนเสมอ” ใช่สิ! ถ้าคนจนจะมองหาเหยื่อ ก็มีแต่คนจนด้วยกันเท่านั้นที่จะเป็นเหยื่อได้ ส่วนคนรายนั้น ล้วนมีเงิน มีอำนาจ มีความสามารถ มีอาวุธและบิราร ที่จะป้องกันตนเอง ยากที่จะตกเป็นเหยื่อของคนจน แต่ถ้าพิจารณาให้ไกลไปกว่าคำกล่าวนี้ อาตัม สมิท นักปรัชญาเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมก็กล่าวว่า คนในสังคมทุนนิยมจะรวยจะจนก็ขึ้นอยู่กับปริมาณแรงงานที่เขาควบคุมได้หรือซื้อหาได้ เพราะฉะนั้น คนจนผู้ขายแรงงานก็คือเหยื่อของระบบที่คนรายนำไปใช้สร้างความร่ำรวยให้ตนเอง ดังนั้น คนจนจึงตกเป็นเหยื่อของคนรวยมากกว่าตกเป็นเหยื่อของคนจนด้วยกัน

กรณีศึกษาต่างๆได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนกลุ่มใดที่ยากจน ด้วยสาเหตุของท่าทีต่อชีวิต สาเหตุจากการขาดปัจจัยการผลิต หรือสาเหตุจากความสัมพันธ์ที่เลื่อมล้ำ ภายใต้โครงสร้างของทุนนิยม

ในสังคมทุนนิยมที่คนชนชั้นบนกุมอำนาจรัฐอย่างเหนียวแน่น ยังไม่เคยเห็นกรณีประเทศใดที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำได้อย่างมีนัยสำคัญ แต่ในประเทศทุนนิยมที่อำนาจรัฐถูกจัดสรรปันส่วนให้คนชั้นกลางและคนชั้นล่างมีส่วนร่วมในอำนาจรัฐ ประเทศนั้นก็จะสามารถลดความเหลื่อมล้ำลงได้อย่างมีนัยสำคัญ

ปัญหาความยากจนจึงไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงเรื่องรายได้ แต่มันมีปริมณฑลกว้างไกลไปถึง สิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วย ประวัติศาสตร์สังคมจากทุกประเทศยืนยันในัจจธรรมว่า คนจนไม่เคยลดความยากจนลงได้โดยปราศจากการต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้กับตัวเองและต่อสู้กับกลุ่มคนและชนชั้นที่ได้เปรียบและเอารัดเอาเปรียบ

ตำนานการต่อสู้ดิ้นรนของคนจนไทยมีประวัติมายาวนาน หลายยุคหลายสมัย และเพื่ออนาคตที่ดีกว่า คนจนทั้งหลายมีแต่จะต้องต่อสู้ต่อไป เพื่อความเป็นไทและปากท้องของคนจนเอง

ในฐานะหัวหน้าโครงการ ผมขอขอบคุณนักวิจัยรุ่นใหม่ที่เป็นนักวิจัยกรณีศึกษาทุกท่าน ท่านทุกคนได้ปฏิบัติภารกิจเรื่องคนจนอย่างดียิ่ง ท่านคือผู้ถือโคมฉายที่ส่องให้เห็นคนจนในหลืบในซอก ที่ก่อนหน้านี้ใครๆมักจะมองไม่เห็น ขอให้ทุกท่านจงเป็นมิตรที่ดีของคนจนและปรารถนาดีต่อคนจนตลอดไป

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
หัวหน้าโครงการ

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาถึงความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านที่ถูกนับว่ายากจน และการดิ้นรนช่วยเหลือตนเองของคนยากจนที่สุดในหมู่บ้าน ซึ่งถูกกีดกันออกจากกระบวนการความช่วยเหลือต่างๆ ที่ดูเหมือนยังคงเข้ามาในหมู่บ้านอยู่เรื่อยๆ เพื่อทำความเข้าใจช่องทางการมีชีวิตอยู่ของคนจนในหมู่บ้าน ตลอดจนเงื่อนไขการเชื่อมสายสัมพันธ์ระหว่างบุคคล องค์กร ที่ทำให้พวกเขาพอที่จะเข้าถึงแหล่งทรัพยากรบางอย่างได้บ้าง โดยเลือกเก็บข้อมูลแบบเฉพาะ ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่อยู่ห่างออกไปเพียง 5-6 กิโลเมตรจากอำเภอขานเมืองที่มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวระดับประเทศของจังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากมีชาวบ้าน 5-6 ครอบครัวต้องออกไป "ขอข้าว" เพื่อเลี้ยงปากท้องจนทุกวันนี้

ราวปี 2487 หมู่บ้านแห่งนี้เกิดภาวะภัยแล้งใหญ่และมีการระบาดของโรคข้าวติดต่อกันนานถึง 6 ปี ส่งผลให้ชาวบ้านไม่สามารถปลูกข้าว ต้องแย่งกันออกไปเป็นแรงงานรับจ้างปลูกและเก็บเกี่ยวข้าวในหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อจะได้ข้าวมาจำนวนหนึ่ง ซึ่งก็ไม่พอเลี้ยงครอบครัว จึงต้องเพิ่มปริมาณด้วยการหาหัวเผือกหัวมันหรือกล้วยมาผสมหุงรวมกัน และเมื่อข้าวที่ได้มาหมดลง ครอบครัวที่มีข้าวไม่มากพอก็ต้องเดินทางออกไปขอบริจาคข้าวจากหมู่บ้านอื่น

เมื่อพ้นจากภาวะแล้งติดต่อกันดังกล่าว ครอบครัวที่มีที่นาพอเพียงจะเลี้ยงครอบครัวก็หยุดการออกไปขอรับบริจาคข้าว แต่ครอบครัวที่ไม่มีที่นาหรือมีที่นาลน้อยไม่เพียงพอเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวก็ยังคงออกไปขอรับบริจาคข้าวอยู่

ปี 2516 หมู่บ้านใกล้เคียงได้รับการส่งเสริมในระดับประเทศว่าเป็นหมู่บ้านหัตถกรรม มีการเกิดขึ้นของในทพลาซ่าและการส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งการเข้ามาทำงานพัฒนาในรูปแบบของธนาคารข้าว ธนาคารวัวควาย ขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีโอกาสประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น ผู้หญิงในหมู่บ้านเริ่มรับจ้างปักผ้าที่รับช่วงต่อมาจากคนอื่นๆ หลายครอบครัวที่ลูกเติบโตเป็นหนุ่มสาวสามารถขายแรงงานได้ก็ยุติการออกไปขอรับบริจาคข้าว

ปี 2528 เมื่อเศรษฐกิจเฟื่องฟูอย่างมาก ทำให้คนในหมู่บ้านมีฐานะดีขึ้น แต่ในหมู่บ้านก็ประสบปัญหาที่สำคัญคือ ปัญหาการระบาดของโรคเอดส์ และปัญหาเด็กกำพร้าและผู้สูงอายุที่ถูกกระทบด้วยโรคเอดส์ จนถึงปัจจุบันในหมู่บ้านมีคนเป็นเอดส์เกือบ 30 คน และมีเด็กกำพร้าจากโรคเอดส์สูงสุดในตำบล นอกจากนั้นในหมู่บ้านยังมีปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ทั้งเสพติดและขาย ปัญหาการติดเหล้า การเสี่ยงโชคผ่านการเล่นหวยและการพนันอย่างหนัก รวมทั้งการขาดศูนย์รวมศรัทธาและที่พึ่งทางใจ จนหลายคนในหมู่บ้านก็ไม่มั่นใจว่าหากเหลือคนแก่เฒ่าและเด็กกำพร้า ผู้เฒ่าทั้งหลายจะต้องออกมาขอข้าวเลี้ยงหลานน้อยเช่นที่เคยเป็นในอดีตหรือไม่ ทั้งนี้เมื่อผนวกกับหมู่บ้านที่เคยขอทานข้าวในชนบทภาคเหนือซึ่งมีหลายหมู่บ้านมาก ปรากฏการณ์การขอข้าวก็อาจเกิดขึ้นอย่างมากมาย

ในการขอทานข้าว คนที่สนิทกันในหมู่บ้านจะไปด้วยกัน มีทั้งผู้หญิงผู้ชาย ส่วนใหญ่จะไปด้วยกัน 4 คน เวลาที่ขอข้าวจะต้องอาศัยผู้หญิงเป็นผู้เอ่ยปากขอ ซึ่งผู้สูงวัยกว่าจะกล้าขอมากกว่าผู้ที่อายุน้อย ส่วนผู้ชายก็

สะพานยามเก่าๆเดินตามกันไป พอได้ข้าวสารเต็มกระบุงก็เดินทางกลับ ข้าวที่ได้ก็แบ่งปันระหว่างคนที่ไปด้วยกันในปริมาณพอๆกัน แต่ในช่วงงานประเพณีสลากภัตร หรือ “ตานก๋วยสลาก” ของทางภาคเหนือ คือช่วงสิงหาคม-ตุลาคม ซึ่งเป็นประเพณีการทำบุญใหญ่โต และมีการทำทานแก่คนยากไร้ คนเกือบทั้งหมู่บ้าน มีทั้งลูกเล็ก เด็ก แม่บ้าน พ่อบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ จะลงขันเพื่อว่าจ้างเหมารถโดยสารไปส่งที่วัด เพื่อรับบริจาคทานดังกล่าว

ชาวบ้านยากจนส่วนใหญ่ไม่อยู่ในสายตาของชาวบ้านที่มีฐานะและผู้นำหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน หลายคนไม่สามารถบอกได้ว่าใครเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ใครดูแลเรื่องธนาคารข้าว บางคนบอกว่าตลอด 20 ปีของการปกครองของผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน ไม่เคยเห็นพวกเขามาเยี่ยมเยียนถามทุกข์สุข จะมีโอกาสได้ถามพูดคุยก็ต่อเมื่อไปซื้อของที่บ้านผู้ใหญ่ (ซึ่งขายของชำ) หรือเมื่อเขาเรียกประชุม เวลาประชุมก็ไม่มีใครสนใจกลุ่มคนที่ยากจน หากมีโครงการช่วยเหลือหรืองบประมาณต่างๆคนที่ยากจนไม่มีโอกาสรับรู้เลย เหล่านี้คือความแตกต่างทางฐานะและอำนาจ การไม่ได้รับความสนใจจากเจ้าหน้าที่รัฐในระดับล่าง ความแตกต่างในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของคนในหมู่บ้าน ความรับผิดชอบและใส่ใจในการพัฒนาเพื่อลดทอนความแตกต่างของผู้นำชุมชน และความปรีชาต่างคนต่างอยู่ของชุมชน รวมทั้งการให้ความสำคัญกับการอยู่รอดหรือความร่ำรวยในระดับปัจเจกของคนในหมู่บ้าน เมื่อเป็นเช่นนี้ความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกในรูปแบบกองทุนต่างๆจึงไม่สามารถครอบคลุมถึงคนจนที่สุดคนในหมู่บ้าน

สารบัญ

คำนำสกว.

คำนำหัวหน้าโครงการ

บทคัดย่อ

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1 บทนำ

1

บทที่ 2 ประวัติศาสตร์ความยากจนของหมู่บ้านดงป่ากล้วย

2.1 กำเนิดความเป็นหมู่บ้าน การครอบครองและการสูญเสียการถือครองที่ดินภายหลัง
การอ้างกรรมสิทธิ์ของเจ้ามหาชีวิตเมืองเชียงใหม่

2

2.2 ผลกระทบจากภาวะภัยแล้งใหญ่ในปี พ.ศ.2484

3

2.3 ช่วงที่มีการส่งเสริมการผลิตหัตถกรรมเพื่อรองรับท่องเที่ยว

4

2.4 ช่วงที่สี่ช่วงปี ประมาณปี พ.ศ.2528 - 2538 ซึ่งเป็นยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟู
ของประเทศไทย

5

2.5 สภาพของหมู่บ้านหลังยุคเฟื่องฟูของหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน

5

บทที่ 3 ความเป็นขอมาน

3.1 การขอมานในอดีต

16

3.2 วิถีชีวิตและรูปแบบการขอรับบริจาคในปัจจุบัน

10

3.3 ผลกระทบในเชิงอัตลักษณ์ของชุมชนและบุคคล

12

3.4 ทักษะที่คนยากจนมีต่อคนอื่นในหมู่บ้านตนเองและความรู้สึกที่มีต่อตนเอง

15

บทที่ 4 กรณีศึกษา

16

บทที่ 5 บทบาทความช่วยเหลือขององค์กรภายนอกและอุปสรรคกีดกัน

การเข้าถึงของยากจนในหมู่บ้าน

28

บทที่ 6 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กลุ่มองค์กรและเครือข่ายในรูปแบบต่างๆ

ที่มีอยู่ในหมู่บ้านและปัญหาที่มีอยู่ในหมู่บ้าน

30

สารบัญ(ต่อ)

บทที่ 7 ข้อค้นพบและข้อเสนอจากการศึกษา	33
บทที่ 8 การเรียนรู้ที่ได้จากการทำงาน	35

บทที่ 1

บทนำ

เพียงแค่ 5-6 กิโลเมตรห่างจากอำเภอเมืองที่มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวระดับประเทศของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านหนึ่งซึ่งขอใช้ชื่อสมมุติว่า "หมู่บ้านดงป่ากล้วย" ที่ผู้คนในละแวกใกล้เคียงเล่าขานต่อกันมาในอดีตว่าคนในหมู่บ้านเป็น "ขอทาน" เป็นที่อยู่อาศัยของคน "ขี้ขอ" ที่ไม่ยอมช่วยเหลือตนเอง หากมองผิวเผินหมู่บ้านดังกล่าวก็ไม่ได้มีความแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นอย่างชัดเจน มีบ้าน 4-5 หลังที่ใหญ่โต บางส่วนเป็นบ้านไม้ยกใต้ถุนสูงคาดว่าอายุของบ้านคงประมาณ 30-40 ปี อยู่ในสภาพกลางเก่ากลางใหม่ บ้านส่วนใหญ่ก่อสร้างด้วยอิฐบล็อกหยาบๆ บางหลังก็เสร็จสมบูรณ์ แต่บางหลังก็เข้าอยู่อาศัยโดยที่ยังไม่เสร็จ พ้นจากถนนใหญ่เมื่อเข้าซอยเล็กซอยน้อยก็จะพบบ้านหลังเล็กๆแออัดกันอยู่ ทำให้พื้นที่ของหมู่บ้านที่มีจำนวนไม่มากมายนักมีจำนวนหลังคาเรือนสูงถึง 220 หลังคาเรือน ในช่วงกลางวันหมู่บ้านค่อนข้างเงียบเหงา จะพบผู้หญิงแม่บ้านปักผ้ารับจ้างหรือเขียนบาติกอยู่ในบ้านของตนเองโดยรับช่วงต่อจากคนอื่นมาอีกที คิดค่าจ้างเป็นรายชิ้น ตกวันละ 30 -100บาท ขึ้นอยู่กับฝีมือและเวลาที่ใช้ เด็กๆส่วนใหญ่เรียนที่โรงเรียนใกล้บ้านซึ่งเวลาเข้าเรียนก็ไม่แน่นอนบางวันอาจสายถึง 10 โมง เพราะครูยังไม่พร้อม ผู้เฒ่าผู้แก่ทำงานเล็กๆน้อยๆอยู่ในบ้าน ส่วนผู้ชายก็ออกไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกบ้านตามแต่จะมีผู้ว่าจ้าง บ้างก็เป็นแรงงานก่อสร้าง และหลายครั้งออกไปไกลถึงต่างจังหวัด ผลพวงของการทำงานดังกล่าวทำให้คนวัยแรงงานนับ 20 รายในหมู่บ้านเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ ทั้งพ่อแก่แม่เฒ่าและเด็กกำพร้าไว้เบื่องหลัง การดิ้นรนของผู้คนดังที่กล่าวมานั้นแม้ว่าจะมีความยากลำบากเพียงใด แต่หากเปรียบเทียบกับอดีตที่คนในหมู่บ้านเคยประสบมาด้วยการต้องออกไปขอบริจาคข้าวสารจากหมู่บ้านอื่นๆในบางช่วงเวลาของทุกปีก็นับว่าชีวิตวันนี้ยังคงดีกว่าที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามแม้ในวันนี้ก็ยังมีย 5-6 ครอบครัวที่ต้องออกไป "ขอข้าว" เพื่อเลี้ยงปากท้องทุกวัน และในบางโอกาสของงานประเพณีใหญ่ ที่มีการบริจาคทานคนครั้งก่อนหมู่บ้านก็จะรวมตัวกันเหมารถเพื่อออกไปขอรับบริจาคคนนอกหมู่บ้าน ความสลับซับซ้อนของการดิ้นรนช่วยเหลือตนเองของผู้คนในหมู่บ้านที่ถูกนับว่ายากจน ในขณะที่มีการขยายตัวของระบบรัฐสวัสดิการจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า เงื่อนไขปัจจัยใดที่ทำให้คนที่ด้อยโอกาสในกลุ่มคนด้อยโอกาสอยู่แล้วต้องดิ้นรนช่วยเหลือตนเองอย่างสูงเช่นนั้น โดยในการศึกษานี้จะให้ความสำคัญตั้งแต่เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ จนกระทั่งมาถึงปัจจุบัน

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์ของความยากจนในหมู่บ้านดงปากกล้วย

จากการศึกษาพบว่าประวัติศาสตร์ความยากจนของหมู่บ้านสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินและการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเพื่อยังชีพ ซึ่งอาจพอแบ่งได้เป็น 5 ช่วง คือ ช่วงแรก การสูญเสียการถือครองที่ดินภายหลังการอ้างกรรมสิทธิ์ของเจ้ามหาชีวิตเมืองเชียงใหม่ ช่วงที่สอง เป็นช่วงภาวะภัยแล้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2487 และผลสืบเนื่องจากภาวะภัยแล้งนั้น ช่วงที่สาม เริ่มเมื่อประมาณปี พ.ศ.2516 เป็นช่วงที่ในตัวอำเภอที่หมู่บ้านตั้งอยู่ได้รับการส่งเสริมการผลิตหัตถกรรมเพื่อรองรับท่องเที่ยว ช่วงที่สี่ ประมาณปี พ.ศ.2528-2538 ซึ่งยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟูของประเทศไทยซึ่งมีการซื้อขายที่ดินและความต้องการแรงงานในโรงงาน ในการก่อสร้างกันมาก และช่วงที่ห้า เป็นช่วงภายหลังยุคเศรษฐกิจตกต่ำจนถึงปัจจุบัน ในแต่ละช่วงของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้มีผลกระทบต่องานวิถีการดำรงชีวิต การทำมาหาเลี้ยงชีพ ช่องว่างความแตกต่างทางโอกาสและฐานะทางเศรษฐกิจ ตลอดจนความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน การทำความเข้าใจพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินและวิถีการผลิตเพื่อยังชีพอย่างต่อเนื่องใน 5 ช่วงดังกล่าว จะช่วยให้สามารถเข้าใจถึงความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน และอธิบายปรากฏการณ์การที่คนยากจนที่สุดในหมู่บ้านถูกกีดกันออกจากกระบวนการความช่วยเหลือต่างๆ ที่ดูเหมือนยังคงเข้ามาในหมู่บ้านอยู่เรื่อยๆ รวมทั้งเข้าใจช่องทางการมีชีวิตรอดอยู่ของคนจนในหมู่บ้าน ตลอดจนเงื่อนไขการเชื่อมสายสัมพันธ์ระหว่างบุคคล องค์กร ที่ทำให้พวกเขาพอที่จะเข้าถึงแหล่งทรัพยากรบางอย่างได้บ้าง

2.1 กำเนิดความเป็นหมู่บ้านการครอบครอง และการสูญเสียการถือครองที่ดินภายหลังการอ้างกรรมสิทธิ์ของเจ้ามหาชีวิตเมืองเชียงใหม่¹

หมู่บ้านดงปากกล้วยเริ่มก่อตั้งขึ้นมาไม่เกิน 2 ช่วงอายุคนหรือประมาณ 100 กว่าปี แต่เดิมสภาพพื้นที่ทั้งหมดในบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านจะมีลักษณะเป็นป่าทึบที่มีความอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วย พืชพันธุ์ ไม้ป่า เช่น ไม้สัก ไม้เต็ง ไม้รัง เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่าใหญ่น้อย ทั้ง เก้ง หมู นก หูกบ เขียด บางบริเวณก็มีลักษณะเป็นป่าเป็นพง ปกคลุมไปด้วยกอไผ่น้อยใหญ่และในบริเวณป่าโปร่งนี้เองมีดอกเห็ดหรือดอกกล้วยไม้ขึ้นอยู่มากมาย ที่สำคัญบริเวณพื้นที่ป่าของหมู่บ้านผืนนี้ ชาวบ้านเองยังใช้สำหรับเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ เช่น วัว ควาย อีกด้วย

ต่อมาครอบครัวของคนที่ยากจนจาก 2 พื้นที่ คือจากหมู่บ้านป่าสักซึ่งอยู่ติดกับป่าบริเวณนั้น และจากอำเภอใกล้เคียง ได้เข้ามาแผ้วถางจับจองพื้นที่บริเวณป่าโปร่งผืนนี้ปลูกบ้านและทำไร่ตามกำลังของตน เมื่อ

¹ จากการสัมภาษณ์ พ่อน้อยดี อายุ 80 ปี และแม่จ้อยจันทร์ อายุ 76 ปี

ว่างจากงานไร่แล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านก็จะเดินเท้าผ่านป่าเขาออกไปรับจ้างนอกบ้านนานเป็นหลายอาทิตย์หรือเป็นเดือนด้วยการออกไปรับจ้างเก็บใบเมี่ยง(ใบชา) ที่หมู่บ้านห่างไกลออกไปในเขตพื้นที่สูง

ในช่วงเวลาที่ชาวบ้านเข้าไปจับจองนั้น ยังไม่มีการแบ่งเขตพื้นที่เป็นเขตการปกครองในลักษณะอำเภอดังเช่นปัจจุบัน พื้นที่หลายแห่งเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือที่เป็นเครือญาติของเจ้าเมืองเชียงใหม่ ในหมู่บ้านดงปากกล้วยรวมทั้งในเขตอำเภอบางส่วนก็เช่นกันที่ต่อมาได้ถูกอ้างกรรมสิทธิ์โดยเจ้านายฝ่ายเหนือชื่อ “เจ้ามหาชีวิตอ้าว” ซึ่งได้ยินยอมให้ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้สามารถอยู่อาศัยและบุกเบิกที่ดินสำหรับทำกินเป็นของตนเองได้แต่ต้องล่อมั่วให้ชัดเจน การปกครองของเจ้าชีวิตอ้าวที่มีต่อชาวบ้านนั้นใช้ความรุนแรง ชาวบ้านต้องคอยรับใช้เจ้านายและลูกน้อง หากขัดขึ้นหรือกระทำความผิดไม่ถูกใจก็อาจถูกทุบตีทำโทษได้

ต่อมาเมื่อจัดการปกครองแบบใหม่โดยแบ่งเป็นเขตอำเภอ ก็มีชาวบ้านที่มีฐานะร่ำรวยจากตัวอำเภอ 4-5 คนเข้ามาจับจองที่ดินที่เหลือยู่รวมทั้งในผืนป่า เฉลี่ยแล้วคนละคร้อยกว่าไร่ พร้อมทั้งแจ้งกับชาวบ้านว่าเจ้านายฝ่ายเหนือได้ขายกรรมสิทธิ์ให้กับตนและทางอำเภอมอบให้ตนเข้ามาดูแลพื้นที่นี้แทน ชาวบ้านที่มาอยู่ก่อนซึ่งจับจองที่ดินทำกินของตนเองเพียงเล็กน้อยเท่าที่กำลังแรงงานจะสามารถทำกินได้ ก็ไม่สามารถจะเข้าไปหาพืชพันธุ์ของป่าได้เหมือนเดิม จึงหันมาเป็นแรงงานรับจ้างแผ้วถางป่าให้เจ้าที่ดินใหม่ ต่อมาได้เช่าที่นาซึ่งถูกบุกเบิกขึ้นมาของเจ้าที่ดินใหม่โดยแบ่งผลผลิตครั้งต่อครั้ง(ที่เรียกว่าทำนาผ่ากึ่ง) ในขณะที่ผู้นำในหมู่บ้านเช่นผู้ใหญ่บ้านก็รับหน้าที่ดูแลเก็บค่าเช่าที่นาให้กับเจ้าที่ดิน บางรายที่อยู่ในฐานะใกล้ชิดก็ได้รับส่วนแบ่งเป็นที่ดิน และได้รับอนุญาตให้เลี้ยงวัวในที่ดินของเจ้าที่ดิน เมื่อเก็บเงินจากการขายวัวก็ได้ขอซื้อที่ดินมาเป็นของตนจากประวัติความเป็นมานี้เอง จึงทำให้คนในหมู่บ้านดงปากกล้วยเกือบทั้งหมดมีที่ทำกินน้อยและยังน้อยลงเมื่อจัดสรรแบ่งปันในรุ่นลูกหลาน ยกเว้นบางตระกูลที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าที่ดินก็จะมีที่ดินมากกว่าและมีฐานะดีกว่าคนอื่นๆในหมู่บ้าน รวมทั้งการมีโอกาสขายที่ดินราคาแพงช่วงเศรษฐกิจขยายตัวอย่างมากในประเทศ ทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของบางครอบครัวแตกต่างจากชาวบ้านส่วนใหญ่มากขึ้น สำหรับการเช่าที่นาของชาวบ้านในปัจจุบันก็เป็นการเช่าต่อมาจากลูกหลานของเจ้าที่ดินเดิม

2.2 ผลกระทบจากภาวะภัยแล้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2487

ประวัติหมู่บ้านอีกช่วงหนึ่งที่มีความสำคัญต่อภาพลักษณ์ของหมู่บ้านดงปากกล้วยว่าเป็น “หมู่บ้านขอทาน” ในทัศนะของคนภายนอกก็คือ ในช่วงประมาณปี พ.ศ.2487 มีสถานการณ์ภัยแล้งและมีการระบาดของโรคข้าว ติดต่อกันนานถึง 6 ปี ชาวบ้านได้ผลผลิตข้าวน้อยมาก โดยเฉพาะหนึ่งในสามของหมู่บ้านที่เช่าหรือมีที่นาทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านซึ่งรับน้ำจากแม่น้ำปองไม่ได้ผลผลิตเลย ส่วนอีกสองในสามที่เช่านา

² ผู้ที่จะสามารถเป็นผู้ใหญ่บ้านได้ต้องอ่านออกเขียนได้ นั่นหมายถึงมีโอกาสในการได้บวชเรียนมาก่อนการได้มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ซึ่งหมายถึงมีโอกาสที่ดีกว่าชาวบ้านอื่น

หรือมีที่นาอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านซึ่งได้นำจากแม่น้ำกวยังพอลปลูกข้าวได้อยู่ ชาวบ้านส่วนที่ไม่สามารถทำการเพาะปลูกก็แย่งกันออกไปเป็นแรงงานรับจ้างปลูกและเก็บเกี่ยวข้าวในหมู่บ้านใกล้เคียง โดยญาติพี่น้องที่มีที่นาทางทิศตะวันตกก็แบ่งให้รับจ้างพอลได้ข้าวมาจำนวนหนึ่ง ซึ่งก็ไม่พอลที่จะเลี้ยงครอบครัวต้องเพิ่มปริมาณด้วยการหาหัวเผือก หัวมัน หรือกล้วย มาผสมหุงรวมกัน เมื่อข้าวที่ได้มาหมดลง ครอบครัวดังกล่าวซึ่งมีจำนวนถึงหนึ่งในสามของหมู่บ้านรวมกับบางครอบครัวที่พอลมีที่ทำกินทางทิศตะวันตกแต่ได้ข้าวไม่มากพอลก็เดินทางออกไปขอรับบริจาคข้าวจากหมู่บ้านอื่นติดต่อกันในช่วง 6 ปีของความแห้งแล้งนั้น และเมื่อพ้นจากฤดูทำนาชาวบ้านเกือบทั้งหมู่บ้านก็จะออกไปขอข้าวในหมู่บ้านอื่น ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าช่วงนี้ไม่มีใครขายใครทุกคนต่างก็ขอข้าวด้วยกันเกือบหมดทั้งหมู่บ้าน³ ปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันทำให้ครอบครัวที่ค่อนข้างยากจนอยู่แล้วไม่สามารถที่จะช่วยเหลือแบ่งปันดูแลกันได้อย่างทั่วถึง สภาพตอนนั้นจึงเป็นช่วงที่ต่างคนต่างดิ้นรนให้ครอบครัวตนอยู่รอด อย่างไรก็ตามในช่วงของความแห้งแล้งก็มีบางครอบครัวที่พอลมีที่นาตัดสินใจขายที่นาของตนให้กับคนในเขตอำเภอ และหันมารับจ้างหรือเช่าที่ผู้อื่นทำนาในช่วงต่อมา ในช่วงนั้นหน่วยงานราชการก็ไม่ได้มีมาตรการช่วยเหลืออะไร เมื่อพ้นจากภาวะแล้งติดต่อกันดังกล่าวครอบครัวที่มีที่นาพอลเพียงจะเลี้ยงครอบครัวก็หยุดการออกไปขอรับบริจาคข้าว แต่ครอบครัวที่ไม่มีที่นาหรือมีที่นาล้นไม่เพียงพอเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวก็ยังคงออกไปขอรับบริจาคข้าวอยู่ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นการออกไปขอรับบริจาคในช่วงที่พ้นจากฤดูกาลรับจ้างในไร่นา มีเพียงไม่กี่ครอบครัวที่ไปขอรับบริจาคตลอดฤดูกาล

2.3 ช่วงที่มีการส่งเสริมการผลิตหัตถกรรมเพื่อรองรับท่องเที่ยว

หลังจากเหตุการณ์ภัยแล้งครั้งนั้นก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านสู่ความเป็นเมืองมีการติดต่อของผู้คนมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมาที่หมู่บ้านใกล้เคียงได้รับการส่งเสริมในระดับประเทศว่าเป็นหมู่บ้านหัตถกรรม และงานเย็บปักที่มีลักษณะเฉพาะตัวของเชียงใหม่มารวมทั้งการเกิดขึ้นของไนท์พลาซ่าและการส่งเสริมการท่องเที่ยว จึงทำให้หมู่บ้านเริ่มมีการปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพและมีผู้คนจากที่อื่นเข้ามาสัมผัสทั้งในรูปแบบของการแต่งงานกับคนในหมู่บ้าน มีคนภายนอกเข้ามาทำการค้าขายกับคนในหมู่บ้านและชาวบ้านก็เริ่มมีโอกาสประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น ตั้งแต่ชาวบ้านบางคนที่มีวัวควาย จำนวนมากก็จะขายวัว ควาย แล้วซื้อที่ดินจากนายทุนเจ้าของที่อีกที แต่ที่ดินจำนวนนี้เมื่อแบ่งกันในรุ่นลูกหลานก็เหลือเพียงครอบครัวละ 1-2 ไร่ นอกจากนั้นชาวบ้านบางส่วนก็เช่าที่ทำนาโดยแบ่งผลผลิตคนละครึ่งกับเจ้าของที่นาซึ่งเจ้าของนาส่วนใหญ่จะมาจาก การรับมรดกสืบทอดจากต้นตระกูลที่เคยมาซื้อได้เมื่อพ้นจากไร่นาก็ประกอบอาชีพรับจ้างแต่ในช่วงนี้โอกาสของการรับจ้างจะมีมากกว่าในยุคก่อน ที่สำคัญผู้หญิงในหมู่บ้านก็เริ่มรับจ้างในการปักผ้าที่รับช่วงต่อมาจากคนอื่น ๆ จากทางเลือกที่หลากหลายขึ้นทำให้หลายครอบครัวที่ลูกเติบโตเป็นหนุ่มสาวสามารถขายแรงงานได้ก็ยุติการออกไปขอรับบริจาคข้าวยังคงเหลือแต่

³ สัมภาษณ์ แม่อุ้ยคำ อายุ 84 ปี

การไปในโรงงานสลากพัตร์ ทั้งนี้รวมถึงการเข้ามาของการทำงานพัฒนาในรูปแบบของธนาคารข้าว ธนาคารวัวควาย ขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามยังคงเหลือบางครอบครัวส่วนน้อยที่เข้าไม่ถึงโอกาสที่เปิดในช่วงนี้ก็ยังคงออกไปขอข้าวอยู่(ในรายละเอียดจะนำเสนอในช่วงต่อไป)

2.4 ช่วงที่สี่ช่วงปี ประมาณปี พ.ศ.2528 –2538 ซึ่งเป็นยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟูของประเทศไทย

ในช่วงที่เศรษฐกิจเติบโต เป็นอีกช่วงหนึ่งที่เป็นช่วงปรับเปลี่ยนสำคัญที่ก่อให้เกิดความแตกต่างของผู้คนในหมู่บ้านโดยผู้ที่ยังคงมีที่ดินเป็นของตนเอง ได้ขายที่ดินของตนในราคาที่ดินช่วงสูงยังผลให้ฐานะทางเศรษฐกิจในช่วงนั้นดีขึ้นอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาต่อมาหลายรายก็มีฐานะยากจนเช่นเดิม มีไม่กี่รายที่ใช้เงินก้อนนั้นมาลงทุนต่อเนื่องในกิจการของตน ระยะนี้อาจกล่าวได้ว่าคนที่ออกไปขอข้าวนอกหมู่บ้านลดลงมาก เพราะคนในครอบครัวที่อยู่ในวัยแรงงานเกือบทั้งหมดในหมู่บ้านซึ่งประกอบอาชีพแรงงานรับจ้างอยู่แต่เดิมได้กลายเป็นแรงงานก่อสร้างที่เคลื่อนเข้าไปทำงานในตัวเมืองหลายรายออกไปรับจ้างไกลถึงต่างจังหวัดและมีบางคนที่ตั้งตนเป็นผู้รับเหมารายย่อย นอกจากนี้ก็สามารถเข้าสู่อาชีพที่มาพร้อมกับความทันสมัยเช่นการเป็นยามในบริษัทรักษาความปลอดภัย เป็นพนักงานขนส่งของในห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ที่ขยายตัวมาจนถึงชานเมือง ในขณะที่แม่บ้านบางส่วนที่ไม่ได้ออกไปรับจ้างนอกบ้านก็รับจ้างปักผ้า รับจ้างประกอบสินค้าพื้นเมือง ส่งให้กับโรงงานในตัวเมือง บางครอบครัวยังคงมีการเช่าที่ดินเพื่อทำนาผลิตข้าวได้พอมีกินตลอดปี สภาพการณ์เหล่านี้ทำให้น้ำตาของหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไปมีบ้านหลังใหญ่เกิดขึ้น บ้านหลังเล็กๆก็ถูกปรับเปลี่ยนเป็นบ้านที่สร้างด้วยอิฐบล็อก บางหลังก็แล้วเสร็จบางหลังก็สร้างได้ครึ่งๆกลางๆและไม่สามารถสร้างได้เสร็จสมบูรณ์ก่อนที่เศรษฐกิจจะตกต่ำ จึงทำให้สภาพบ้านในวันนี้ยังคงมีบ้านในลักษณะที่สร้างไม่แล้วเสร็จอยู่หลายหลัง ผลกระทบที่สำคัญในช่วงนี้คือปัญหาเอดส์ได้ระบาดในหมู่บ้านอย่างหนักจนถึงปัจจุบันเกือบ 30 คน จนกระทั่ง ณ วันนี้มีเด็กกำพร้าจากโรคเอดส์สูงที่สุดในตำบล อย่างไรก็ตามไม่ว่าภาพโดยรวมของหมู่บ้านจะดีขึ้นจากวันเก่าก่อนแต่ก็มี 5-6 ครอบครัวที่ยังต้องขอข้าวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อสนับสนุนให้ครอบครัวของตนเองอยู่ได้ และในช่วงงานประเพณีสลากพัตร์คนในหมู่บ้านก็ยังคงจ้างเหมารถไปขอรับบริจาคเป็นกลุ่มใหญ่เช่นเดิม

2.5 สภาพของหมู่บ้านหลังยุคเฟื่องฟูของหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน

ผลสืบเนื่องจากประวัติศาสตร์แต่ละช่วงของหมู่บ้านจึงพอที่จะให้ภาพเชื่อมโยงและทำความเข้าใจถึงความสลับซับซ้อนของหมู่บ้านที่มองเห็นทั้งในเชิงกายภาพและในด้านความสัมพันธ์ของผู้คน ณ ขณะปัจจุบัน หากพิจารณาในประเด็นฐานะทางเศรษฐกิจและอาชีพของหมู่บ้าน พอที่จะสรุปเป็นภาพกว้างๆได้ว่าอาชีพ

หลักของคนในหมู่บ้านในปัจจุบันคือแรงงานรับจ้าง เช่นแรงงานก่อสร้างมีทั้งเข้าไปเย็นกลับและการเคลื่อนที่ไปพร้อมกับผู้รับเหมาตามที่ต่างๆรวมทั้งในต่างจังหวัด และการรับจ้างที่มาพร้อมกับเศรษฐกิจแบบใหม่ เช่น ยาม การรับจ้างทั่วไปในวิถีแบบเดิมตามหมู่บ้านอื่นเช่นรับจ้างเกี่ยวข้าว รับจ้างดำนา เป็นต้น ส่วนในกลุ่มผู้หญิงเนื่องจากหมู่บ้านใกล้กับแหล่งท่องเที่ยว จึงมีงานรับจ้างที่สัมพันธ์กับผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน เช่นรับจ้างปักผ้า รับจ้างเย็บผ้าบาติก ค่าแรงคิดตามปริมาณต่อชิ้น รายได้เฉลี่ยต่อวันประมาณ 30-40 บาทต่อวัน งานดังกล่าวมีทั้งมาจากสายส่งนอกหมู่บ้านและในระยะ 1 ปีที่ผ่านมาได้มีการตั้งโรงงานขนาดเล็กในหมู่บ้านแต่คนงานส่วนใหญ่ก็มาจากหมู่บ้านอื่น นอกจากนั้นก็ยังมีอาชีพเสริมบางอย่างที่สืบเนื่องมาจากการทำงานขององค์กรพัฒนาในช่วงก่อนเช่นการเลี้ยงวัว(ซึ่งมาจากมูลนิธิพัฒนาชนบท จะกล่าวถึงในช่วงต่อไป) การเลี้ยงหมู เป็นต้น

ความสัมพันธ์หลักที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านช่วงนี้เป็นความสัมพันธ์แบบใหม่อันเนื่องมาจากการรุกเข้าไปของระบบตลาดเสรีที่มีแรงงานในหมู่บ้านเป็นฐาน โดยรูปแบบของแรงงานในหมู่บ้านมีอยู่ 3 ลักษณะคือ

ลักษณะแรก เป็นงานเสื้อผ้าที่สัมพันธ์กับตลาดส่งออก โดยงานจะมีเป็นบางช่วง ลักษณะของงานต้องการแรงงานฝีมือในระดับต่างๆกัน ดังนั้นผู้ที่จะสามารถเป็นแรงงานรับจ้างได้ก็จะแปรเปลี่ยนไปตามลักษณะของงาน เช่นบางช่วงจะเป็นงานบาติกซึ่งวางขายในตลาดล่างและเป็นสายส่งนอกหมู่บ้านมาอาศัยแรงงานในพื้นที่ งานชนิดนี้อาศัยฝีมือค่อนข้างน้อยหลายครอบครัวก็สามารถรับงานได้ สำหรับปัจจุบันเป็นงานปักผ้าซึ่งอาศัยฝีมืออีกระดับหนึ่งผู้ที่นำเข้ามาหรือนายหน้าส่งงานขยับมาเป็นคนที่มีความรู้ทางเศรษฐกิจดีในหมู่บ้านนี้เอง โดยจ้างชาวบ้านในราคาแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความยากง่าย ตั้งแต่เดือนละ 10 บาท จนถึง 100 บาท ซึ่งชาวบ้านที่สามารถรับงานนี้ได้จะเป็นเฉพาะกลุ่มแม่บ้านที่มีฝีมือในการปักเท่านั้น หากไม่มีฝีมือก็ไม่สามารถที่จะประกอบอาชีพนี้ได้

ลักษณะที่สอง เป็นการทำการค้าขายกับคนในหมู่บ้านด้วยกัน อาทิ ข้าวสาร ของชำ ผู้ที่สามารถประกอบอาชีพเหล่านี้ได้มักจะเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีมาก่อนเช่นกัน เช่น ร้านขายข้าวสารของนายขวัญซึ่งขายเฉพาะข้าวสารในหมู่บ้านมาเกือบ 4 ปีมาแล้ว ทนเดิมที่เขามีอยู่ก็คือมรดกที่นาซึ่งสืบทอดจากพ่อแม่ ตระกูลของนายขวัญนี้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับแม่อยู่แก้ว (แม่อยู่ที่หาเลี้ยงชีพด้วยการขอข้าว ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป) เพราะแม่อยู่และครอบครัวเคยเป็นแรงงานรับจ้างเกี่ยวข้าวให้ตั้งแต่วัยสาว เหตุนี้แม่อยู่แก้วจึงสามารถยืมข้าวสารมากินก่อนได้ถ้าขาดแคลนจริงๆ ส่วนร้านค้าขายของชำในหมู่บ้านมีอยู่ประมาณ 9 ร้าน แต่ละร้านก็จะมีลูกค้าของตนเอง คนแก่ที่ขอลานในหมู่บ้านเองก็จะมีร้านค้าที่ตนซื้อหาประจำและสามารถเชื่อได้มากน้อยแล้วแต่เงื่อนไขในการจ่ายเงิน

ลักษณะที่สาม เป็นเจ้าของกิจการเล็กๆน้อยๆที่สัมพันธ์กับการใช้แรงงาน เช่น เปิดร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ รับจ้างขนของทั่วไปหรือขนผลผลิตการเกษตรให้กับชาวบ้านในผู้ที่มีรถยนต์เป็นของตนเอง เป็นนายหน้าหาแรงงานก่อสร้างในหมู่บ้านส่งไปรับจ้างก่อสร้าง หรือบางคนที่มีความรู้เชิงช่างก็ไปรับเหมาทำบ้านให้กับคนทั้งในและนอกหมู่บ้าน คนที่มีฐานะดีก็เปิดโรงสีข้าวในหมู่บ้าน รวมทั้งบางคนก็ออกไปเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานต่างๆทั้งในตัวอำเภอและในเมืองเชียงใหม่

จากการที่คนในหมู่บ้านมีอาชีพขายแรงงานและหาเข้ากินค้าสิ่งที่พบได้มากในหมู่บ้านก็คือ การดื่มเหล้า การแสวงหาโชคผ่านการพนันอย่างหนักในงานต่างๆ และการแหงนหน้าได้ดิน

สำหรับการศึกษา พบว่าคนในหมู่บ้านส่วนหนึ่งจะไม่ได้เรียนหนังสือ ในผู้ที่อายุ 40-50 ปีที่ได้รับการศึกษาจะเป็นผู้ชายที่ผ่านการบวชเรียนมาก่อน ซึ่งก็คือผู้นำหมู่บ้านในปัจจุบัน เช่นผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หรือประถมศึกษาปีที่ 6 หรือมัธยมศึกษาในสมัยนี้ และแม้ในปัจจุบันช่องทางของการได้รับการศึกษาที่สำคัญของคนยากจนในหมู่บ้านก็ยังคงเป็นการบวชและเข้ามาศึกษาในตัวเมืองเชียงใหม่หลังจากจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งพบว่าในวัดดงป่ากล้วยมีสามเณรที่บวชเพื่อการศึกษาถึง 6 รูป

บทที่ 3

ความเป็นขอลาน : รูปแบบลักษณะของการขอลานและ ผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของหมู่บ้าน

3.1 การขอลานในอดีต

ดังได้กล่าวในช่วงต้นถึงเหตุการณ์ความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นติดต่อกันซึ่งทำให้คนในหมู่บ้านต้องออกไป “ขอข้าว” หรือ “ขอลาน” (ในที่นี้หมายถึงการเพียงข้าวเท่านั้นมิได้ขอเงิน) นอกหมู่บ้านเกินครึ่งหนึ่งของหมู่บ้าน พบว่า รูปแบบการไปขอลาน มีอยู่ 2 รูปแบบคือ รูปแบบแรก การออกไปขอข้าวหรือขอลานนอกหมู่บ้าน ซึ่งมีสองลักษณะคือการขอในช่วงหลังการเก็บเกี่ยว และ การขอลานเพื่อเลี้ยงชีพตลอดปี รูปแบบที่สอง การขอลานหรือการไปเป็น “ยาจก” หรือ “ยาจก” ในช่วงงานประเพณีสลากพัตร์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

รูปแบบแรก การออกไปขอลานหรือ “ขอข้าว” นอกหมู่บ้าน

ย้อนหลังไปประมาณ 50-60 ปี เมื่อหมู่บ้านประสบกับความแห้งแล้ง ชาวบ้านในหมู่บ้านดงปากกล้วย ได้ออกไปขอรับบริจาคข้าวในหมู่บ้านใกล้เคียงและหมู่บ้านที่ห่างไกลออกไปจนกระทั่งถึงต่างอำเภอที่สามารถไปได้ การออกไปขอข้าวในอดีตนั้นจะไปในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม และช่วงธันวาคมถึงมกราคม ซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังจากที่หมดงานรับจ้างเก็บเกี่ยวข้าวเก็บใบเมียง(ใบชา) แล้วรวมทั้งเป็นช่วงที่ชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นก็มีข้าวอยู่ในยุ้งฉางพอแบ่งปันให้ พ้นจากช่วงเวลานี้ชาวบ้านที่อื่นก็ไม่มีข้าวแบ่งปันให้เช่นกัน การเดินทางไปนั้นคนที่สนิทกันในหมู่บ้านจะไปด้วยกันมีทั้งผู้หญิงผู้ชาย โดยจะเดินลัดเลาะไปเรื่อยๆตามทางเกวียนและนอนค้างอ้างแรมระหว่างทาง ส่วนใหญ่จะไปด้วยกัน 4 คน เวลาเดินขอในหมู่บ้านจะแยกกันไปเป็นคู่ ผู้ชายมีความจำเป็นเพราะการเดินทางไกลและการนอนค้างคืนอาจเกิดอันตราย แต่ในเวลาขอข้าวจะต้องอาศัยผู้หญิงเป็นผู้เอ่ยปากขอความช่วยเหลือซึ่งผู้สูงวัยกว่าจะกล้าขอมากกว่าผู้ที่อายุน้อย ผู้ชายจะเพียงเดินตามไม่ขอเพียงลำพังโดยเฉพาะที่ยังไม่เป็นคนแก่ทั้งนี้เพราะจะถูกมองว่าไม่ทำมาหากินอะไร ผู้หญิงที่ไปก็มีตั้งแต่อายุในวัยสาว แม่บ้านและผู้สูงอายุ โดยจะหาบกระบุงและต้องแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าเก่า ถือไม้ไผ่ไล่หมาที่อาจจะกัดได้ ส่วนผู้ชายก็สพายย่ามเก่าๆเดินตามกันไป

การเข้าไปขอข้าวจะเข้าไปในทุกๆบ้าน เมื่อเข้าไปถึง ก็จะวางหาบลง นั่งยองๆยกมือไหว้ โดยผู้หญิงที่สูงวัยกว่าในกลุ่ม จะพูดว่า “นาย....ข้าเจ้า ขอข้าวสักหน่อยเดี๋ย....” คนในบ้านก็จะไปเอาข้าวใส่กระป๋องหรือใส่ชามเล็กๆมาให้ บางคนอาจซักถามว่ามาจากหมู่บ้านไหน ที่บ้านเป็นอย่างไร บางคนก็ต่อว่าว่าอาการครบ 32 ไม่พิกลพิการอะไร ทำทำไมไม่รู้จักทำมาหากินอะไร ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยไปขอข้าวแล้วว่า ถ้าเขาพูดแบบนี้ก็ตอบเขาไปว่าทำมาหากินก็สุดที่จะทำแล้วแต่ไม่พอกิน ถ้าเขาพูดจาตูดกมากก็จะบอกเขาว่า ถ้าไม่ให้ก็ไม่เป็นไร และออกจากบ้านมา ในกรณีที่เขาแบ่งข้าวมาให้ก็จะให้พรให้มั่งมีไม่อดอยาก อยู่สุขสบายอายุมันขวัญยืน ผู้

แต่มาแล้วว่า การออกไปขอข้าวโดยแท้จริงแล้วรู้สึกอับอายจนบอกไม่ได้ อายสุดอายก็ต้องไปเพราะพ่อแม่และลูกน้อยที่อยู่บ้านไม่มีอะไรจะกิน บางครั้งเขาแกล้งเอาข้าวผสมขี้เถ้าใส่กระป๋องมาเทให้ในกระบุงก็มี พอตกเย็น เพื่อนที่แยกออกไปอีกหมู่บ้านหนึ่งก็จะนัดมาเจอกันในที่ที่จะไปนอนค้างคืน การนอนค้างคืนอาจจะนอนที่ตลาดในหมู่บ้านถ้าไม่สามารถหาบ้านใครนอนได้ หรือบางแห่งก็จะนอนค้างที่บ้านของคนอื่น วิธีที่ทำให้ได้ค้างบ้านของคนอื่นก็คือการเอ่ยปากขอ โดยมักจะเกิดจากการคุ้นเคยกันเมื่อไปขอข้าวที่หมู่บ้านนั้นบ่อยๆ เจ้าของบ้านใจดีพูดจาไต่ถาม ได้มีโอกาสเล่าเรื่องความทุกข์ยากให้ฟัง เห็นว่าเขาเข้าใจสงสารก็ลองชวนนอนแล้วเขาอนุญาต บ้านหลังนั้นก็จะกลายเป็นที่พักพิงเมื่อออกไปขอข้าวละแวกนั้น พอรุ่งเช้าก็ไปหมู่บ้านใหม่จนข้าวสารเต็มกระบุงก็เดินทางกลับ ข้าวที่ได้ก็แบ่งปันระหว่างคนที่ไปด้วยกันในปริมาณพอๆกัน บางคนก็แบ่งขายบางส่วนที่ตลาดเพราะจำเป็นต้องใช้เงินซื้อของจำเป็น ซื้อมาให้ลูกบ้าง การขายแบบนี้จะต้องขายช่วงเช้ามืดไม่ให้ใครเห็นทั้งคนขายคนซื้อต่างก็อับอาย ในส่วนของคนที่ไปขอข้าวเขามาแล้วกลับแบ่งขายก็กลัวเสี่ยงว่าถ้าคนในหมู่บ้านเห็นว่าตนขอข้าวเพื่อเอามาขายไม่ได้เอาไปเลี้ยงครอบครัวเช่นที่เอ่ยปากไว้ก็จะไม่ได้รับการบริจาคอีก ส่วนมากจะพยายามไม่ขายถ้าไม่จำเป็น อีกประการหนึ่งเพราะจะขายได้ราคาต่ำเนื่องจากเมล็ดข้าวจะปนกันหลากหลายสู่เก็บไว้กินที่บ้านจะดีกว่า อย่างไรก็ตามเมื่อมาถึงหมู่บ้านบางคนก็เอามาขายในราคาถูกกว่าท้องตลาดเล็กน้อยให้กับคนจนในหมู่บ้านที่ช่วงนั้นไม่ได้ออกไปขอข้าว

ดังได้กล่าวไว้ในช่วงของความแห้งแล้งติดต่อกัน 6 ปี คนครั้งก่อนหมู่บ้านออกไปขอข้าว แต่หลังจากที่น้ำท่าสมบูรณ์ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็กลับไปทำนาเหมือนเดิมและรับจ้างเมื่อว่างจากงาน ประกอบกับเมื่อตัวอำเภอได้รับการสนับสนุนให้เป็นเมืองท่องเที่ยวและมีถนนหนทางดีขึ้น บางครอบครัวที่มีลูกโตเป็นหนุ่มเป็นสาวได้เข้าสู่เมืองเป็นแรงงานรับจ้างก็ไม่ต้องการให้พ่อแม่ออกไปขอข้าวเพราะอับอายเพื่อนบ้าน รวมทั้งช่วงนี้หนุ่มสาวบางคนก็แต่งงานกับคนหมู่บ้านใกล้เคียงซึ่งการแต่งงานกับคนนอกหมู่บ้านเป็นไปอย่างยากลำบาก เพราะเขารังเกียจคนที่มาจากตระกูลที่เป็นคนขอทาน เงื่อนไขดังกล่าวทำให้คนที่เคยออกไปขอข้าวก็ลดลงเหลือเพียงครอบครัวที่ไม่มีทางเลือกเช่นนั้น ในช่วงนี้มีครอบครัวที่ยังคงไปขอข้าวอยู่ 12 ครอบครัว ครอบครัวเหล่านี้ก็ได้ขอติดต่อกันในช่วง 20 ปีต่อมา ซึ่งลักษณะการขอในช่วงนี้ก็เปลี่ยนไป โดยพยายามจะไม่ขอในหมู่บ้านใกล้เคียงเพราะเกรงว่าลูกหลานที่เข้าไปอยู่ในหมู่บ้านนั้นจะอับอาย การขอที่เคยเดินเท้าไปก็เป็นการขึ้นรถไปยังอำเภอที่จะไปขอแล้วเดินเท้าเข้าไปในหมู่บ้านนั้น ในระหว่างนี้คนที่ขอข้าวเริ่มจะเลิกไปทุกปีตามเวลาที่ลูกหลานเติบโตใหญ่ไปทำงานอย่างอื่นได้ จนปัจจุบันมีคนขอข้าวอยู่ประมาณ 5 ครอบครัว และเป็นคนแก่อายุ 60 ปีขึ้นไปที่ถูกไปทำงานที่อื่นแล้วไม่ได้ส่งเสียเงินทองให้

รูปแบบที่สอง การขอทานหรือการไปเป็น “ยาจก” หรือ “ย่ำจก” ในช่วงงานประเพณี สลากภัตร

ลักษณะของการออกไปรับบริจาคเช่นนี้จะมีเฉพาะในช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคมเท่านั้น ซึ่งเป็นเดือนที่มีประเพณีการทำบุญสลากภัตร หรือ “ตานก๋วยสลาก” ของทางภาคเหนือ ในช่วงวันแต่งดาผู้ที่เป็นญาติและผู้ที่ยกใคร่นับถือกันจะมาร่วมทำบุญกับศรัทธาวัตรต่างๆ โดยมาร่วมสมทบเงินทำบุญที่บ้าน และช่วงก่อนวันงานชาวบ้านที่เป็นศรัทธาวัตรนั้นก็จะเตรียมก๋วยหรือตะกร้าที่สานด้วยไม้ไผ่ข้างในบรรจุข้าวสารอาหารแห้งผลไม้พร้อมปัจจัยในการทำบุญแก่พระสงฆ์ นำไปถวายในวันพระ ซึ่งในวันนี้จะมีพิธีใหญ่โต และนอกจาก

ทำบุญแล้วยังมีการทำทานแก่คนยากไร้ โดยแต่ละบ้านจะเตรียมข้าวสาร อาหารแห้ง ผลไม้ ไว้สำหรับบริจาคให้คนยากจน หรือที่เรียกว่า “ยาจก” หรือ “ยาจก” ซึ่งจะเหมารถมา 2-3 คันรถจากหลายหมู่บ้าน มานั่งเรียงแถวรับของทำทานดังกล่าวหลังจากที่พิธีทำบุญเสร็จสิ้นแล้ว งานประเพณีนี้จะกำหนดให้มีแทบทุกวัดในทุกปี ภายในช่วงเวลาที่ยาวนานข้างต้น

ในช่วงเวลานี้คนในหมู่บ้านคงปากกล้วยก็จะติดตามข่าวจากสถานีวิทยุท้องถิ่น หรือจากการบอกต่อกันว่างานก๋วยสลากจะจัดขึ้นที่วัดใดอำเภอใด คนในหมู่บ้านก็จะลงขันเพื่อว่าจ้างเหมารถโดยสารไปส่งที่วัดดังกล่าว การออกไปจะเป็นกลุ่มใหญ่เกือบทั้งหมู่บ้าน มีทั้งลูกเล็ก เด็ก แม่บ้าน พ่อบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ คนในหมู่บ้านเล่าว่าการไปเป็นยาจกนี้ไม่ได้เป็นเรื่องน่าอายเมื่อเทียบกับการเดินออกไปขอข้าวตามบ้าน และได้ข้าวของข้าวสารมากกว่ามาก บางครอบครัวก็ไปกันหลายคนเพราะหมายถึงจะได้ข้าวของเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว เมื่อรถไปถึงงานนั่งรอสักครู่ ใกล้เคียงที่พักเที่ยงคนที่จัดงานก็จะเลี้ยงอาหารกลางวัน ถึงเวลาเขาก็จะเรียกไปนั่งเข้าแถวเราก็เอากะบุงตะกร้าไปวางไว้ตรงหน้าไม่ต้องพูดไม่ต้องเอ่ยปากขอ คนให้ก็เต็มใจให้ด้วยจิตศรัทธาโดยมุ่งหวังว่าผลจากการทำทานจะทำให้ชาติหน้าไม่เกิดมาเป็นคนยากไร้อดอยาก งานบุญนี้จะสมบูรณ์ครบองค์ประกอบของพิธีกรรมเมื่อทำบุญแล้วได้ทำทาน บางคนก็ให้มากบางคนก็ให้น้อย ทயอยเดินมาแจก นอกจากข้าวสารอาหารแห้ง ก็อาจมีทั้งผลไม้และขนม เมื่อเสร็จพิธีก็เตรียมตัวกลับ ข้าวของที่ได้อาสนาในบุญก็จะเก็บเอาไว้กิน หรือเอาไปใช้คืนคนอื่นที่ไปขอยืมข้าวของเขามาหนุกหาก่อนหน้านี้ แต่ถ้าได้มากก็อาจแบ่งบางส่วนให้ขายต่อโดยขายถูกกว่าราคาในท้องตลาด หรือถ้าไม่มากพอที่จะแบ่งขายก็แบ่งปันให้กับเพื่อนบ้านใกล้เคียงและเครือญาติของตน

3.2 วิถีชีวิตและรูปแบบการขอรับบริจาคในปัจจุบัน

ในสภาพปัจจุบันภาวะความยากจนยังคงปรากฏอยู่ในหมู่บ้านแต่เงื่อนไขในการช่วยตนเองหรือการได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกเปิดกว้างกว่าในอดีต ทั้งในเงื่อนไขที่ตนเองเข้าไปสู่การรับจ้างในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งมีรัฐสวัสดิการและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาช่วยเหลือตามสมควร (ข้อสังเกตคือ การช่วยเหลือทั้งหลายมาในรูปแบบปัจเจก กล่าวคือองค์กรเป็นผู้พิจารณาและสงเคราะห์เป็นรายๆไป หมู่บ้านที่มีเงื่อนไขต่างกันต่างดิ้นรนของตนจึงไม่สามารถใช้พลังของกลุ่มและฐานวัฒนธรรมเดิมที่ตนมีอยู่ในการต่อสู้กับความยากจนและปัญหาสารพัดที่มาพร้อมกับเงื่อนไขดังกล่าวได้ ดังจะกล่าวต่อไป) คนในหมู่บ้านที่เคยออกไปขอข้าวมาในอดีตก็ล่วงเลยสู่วัยชรา การเกิดขึ้นใหม่ของการขอข้าวจึงไม่ปรากฏเห็นเสียแต่ในผู้เฒ่าผู้แก่บางคนทีลูกหลานทิ้งไปไม่ได้ดูแลอยู่ 5-6 ครอบครัวก็ยังคงขอข้าวมาเลี้ยงปากท้องอยู่ อย่างไรก็ตามในช่วงงานประเพณีสลากภัตหรือตานก๋วยสลาก ชาวบ้านครั้งก่อนหมู่บ้านก็ยังคงไปเป็นยาจกอยู่เช่นเดิม

ข้อสังเกตที่น่าห่วงจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าในหมู่บ้านก็คือ ครอบครัวที่เลิกการเป็นขอทานแล้วในวันนี้ก็กลับตกอยู่ภายใต้การเป็นหนี้สินแทบทั้งสิ้น หนี้สินบางอย่างมาพร้อมกับความทันสมัยซึ่งพบว่าแทบทุกครอบครัวต่างมีภาระในการผ่อนเครื่องอำนวยความสะดวก จนนั้ผู้ที่มีฐานะในหมู่บ้านตั้งตนเป็นคนที่ซื้อสินค้า

ที่ชาวบ้านต้องการในราคาเงินสด แล้วให้ผ่อนระยะยาวในราคาที่มีกำไรสูง ความต้องการในเครื่องใช้ที่ฟุ่มเฟือยมีอยู่ตลอดเวลา เช่น เปลี่ยนโทรทัศน์จากจอโค้งเป็นจอแบน จากจอเล็กเป็นจอใหญ่ สเตอริโอ คาราโอเกะ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามภาพโดยสรุปของการขอกาน ในขณะปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับเงื่อนไขและปรากฏการณ์ในอดีตมีดังนี้

รูปแบบแรก การออกไปขอกานหรือ “ขอข้าว” นอกหมู่บ้าน

เนื่องจากในช่วงนี้ผู้ที่ออกไปขอข้าวนอกหมู่บ้านเป็นคนแก่ การขอก็มักจะขอกานในหมู่บ้านใกล้เคียงด้วย ซึ่งโดยปกติถ้ามีทางเลือกจะไม่มี การขอในหมู่บ้านใกล้เคียงเพราะคนในหมู่บ้านใกล้เคียงเขาจะจำหน่ายได้ และดูถูกถึงลูกหลาน แต่ในคนที่ไม่มีทางเลือกและไม่มีอะไรจะต้องสูญเสีย เช่น ลูกไปแต่งงานอยู่ที่อื่นและไม่ส่งเสียพ่อแม่เลย หรือกรณีของ ชัยบัวทอง ซึ่งมีลูกพิการและติดเหล้าอเมงแซม สามได้เงินสงเคราะห์จากรัฐเดือนละ 300 บาทไม่พอเลี้ยงชีวิต ไปรับจ้างก็ไม่ค่อยได้ค่าจ้างก็อาศัยทางเลือกเหล่านี้ อย่างไรก็ตามการออกบ้านไปขอข้าว นั้นจะต้องได้ข้าวมาเสมอ อย่างน้อย ก็ 1-2 ลิตรพอเลี้ยงชีพใน 1 วัน ส่วนใหญ่โดยเฉลี่ยจะได้ประมาณ 6-7 ลิตร การไปขอข้าวในยุคสมัยนี้มีได้เป็นการไปนอกฤดูกาลเก็บเกี่ยวอีกต่อไปแต่เป็นการไปเพื่อเป็นหลักในการเลี้ยงชีพซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่จะไปเพียงอาทิตย์ละ 2-3 วัน ข้าวที่ได้บางครั้งก็แบ่งขายในราคาที่ถูกลงกว่าร้านค้า 1-2 บาท ให้กับคนยากจนด้วยกันและใช้คืนให้กับครอบครัวที่ตนไปหยิบยืมมาในช่วงที่ไม่มีข้าวติดบ้าน จนกระทั่งไม่มีข้าวติดบ้านแล้วถึงออกไปขออีกครั้งหนึ่ง

รูปแบบที่สอง การไปเป็น “ยาจก” หรือ “ย่ำจก” ในช่วงงานประเพณีสลากภัตร

ข้อที่น่าสังเกตก็คือในขณะที่การออกไปขอข้าวลดลงไปมากตามการเพิ่มขึ้นของทางเลือกในการทำมาหาเลี้ยงชีพ แต่การออกไปเป็นยาจกในงานประเพณีกลับไม่ลดลงและยังมีคนรุ่นใหม่ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ออกไปขอข้าวเช่นรุ่นยายย่าเข้ามาร่วมในการขอรับบริจาคในรูปแบบนี้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นเด็กและผู้หญิง แม่บ้านในครอบครัวเดิมที่เคยหยุดการไปขอข้าวแล้วนั่นเอง ลักษณะของการออกไปขอรับบริจาคในรูปแบบของยาจกในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตก็คือ มีการยอมรับในความสำคัญของการเข้าร่วมของฝ่ายยาจกในฐานะองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้พิธีการเต็มพร้อมสมบูรณ์มากกว่าและไม่ได้เน้นว่าฝ่ายยาจกจะต้องแสดงออกซึ่งความยากจน ทั้งนี้อาจเกิดจากการที่ภาพโดยรวมของงานสลากภัตรได้ให้ความสำคัญในเชิงแบ่งปันสงเคราะห์กลับให้กับศรัทธาชาวบ้านทั่วไปหรือการได้รับประโยชน์จากงานมากขึ้นกว่าเดิมที่ให้ความสำคัญในเชิงพิธีกรรมมากกว่า ดังจะเห็นได้จากการที่มีการเปลี่ยนจากถ้วยหรือตะกร้าสานด้วยไม้ไผ่ไปเป็นถังพลาสติกหรือกะละมัง และเปิดประตูหรือ “ปูลา(บุชา)” ข้าวของดังกล่าวในราคาถูกให้กับชาวบ้าน ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้ภาพของการไปเป็นยาจกไม่ได้ต้องการการนำเสนอความยากไร้เท่าใดนัก ชาวบ้านเล่านั้นคนในหมู่บ้านที่ไปเป็นยาจกในงานสลากภัตรตอนนี้แต่งตัวดีบางคนใส่สร้อยทอง และในบางงานก็จะมีการประกวดขวัญใจยาจกโดยมีคณะกรรมการมาแอบมองให้คะแนน รางวัลที่ได้เป็นข้าวสาร 100 ถุงเล็กๆ ยาจกบางคนก็อาจประมูล ถัง กะละมัง 5-10 บาทกลับมาใช้บ้านหรือบางคนก็เอามาขายต่อ ชาวบ้านเล่าว่าการไป

ตามงานพิธีใหญ่ๆจะมีเพื่อนๆที่เป็นยาจกหลายคนจากหลายหมู่บ้านจึงไม่ค่อยรู้สึกว่ามันแปลกแยกเท่าใด และคนที่เตรียมข้าวของมากินดีให้ ส่วนใหญ่จะได้ข้าวของเยอะมากทั้งข้าวสาร มาว่า ขนม หรือในงานวัน กัตถุญญหลวงปู่ของวัดที่มีชื่อเสียงก็จะได้รับแจกเสื้อผ้ากระเป๋ารวมทั้งกับข้าวห่อกลับมาบ้าน อย่างไรก็ตามเมื่อ รถที่เหมากลับมาส่งคนในหมู่บ้านทุกคนก็จะรีบกลับเข้าบ้านเพราะเกรงว่าเพื่อนบ้านคนอื่นที่ไม่ได้ไปกับพวก ตนจะมาพบเข้าและถูกนินทา

3.3 ผลกระทบในเชิงอัตลักษณ์ของชุมชนและบุคคล

3.3.1 ภาพรวมของชุมชน ในสายตาชาวบ้านละแวกใกล้เคียง

ภาพในอดีตของหมู่บ้านดงปากกล้วยนั้นถูกเหมารวมว่าเป็นหมู่บ้านขอทาน ชีเกียจ ชีซอ ดังคำบอกเล่า ที่ว่า

"...ตั้งแต่ในอดีตวันหนึ่งๆชาวบ้านส่วนใหญ่ เขาจะอยู่กันภายในหมู่บ้านของเขาเองจะไม่ออกไป ทำงานกัน และก็ไม่ได้ทำงานเป็นชิ้นเป็นอัน แต่วันพวกเขาก็จะเอาเสียม เอาจอบ ออกไปขุดหาบ เขียด หาปู ปลา กัน ตามไร่นาของคนอื่น ไม่รู้จักกระตือรือร้นเหมือนกับคนหมู่บ้านอื่น สภาพคน สภาพบ้านเมื่อก่อน นี้สกปรกมากไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า บ้านเรือน.... ลูกหลานก็มีมาก... ทั้งยากจน ทั้งขอทาน และสกปรก คนใน หมู่บ้านไม่ชอบที่จะไปคลุกคลีกับกับคนบ้านอื่น เวลาถึงงานก็จะจับกลุ่มกันเฉพาะชาวบ้านในหมู่บ้านของตนเอง ไม่ค่อยยอมเปิดตัวเองให้กับคนหมู่บ้านอื่นเข้าไปคบหา คนหนุ่มสาวในหมู่บ้านก็แต่งงานกันเองบางที่เป็น ญาติพี่น้องสายตระกูลเดียว..."

แต่ปัจจุบันสภาพในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปชาวบ้านจึงมองอย่างจำแนกโดยไม่เหมารวมว่า มีคนบางส่วนมีคุณสมบัติดีดังกล่าวและบางส่วนที่ว่านั้นก็คือคนยากจนในหมู่บ้าน

"...ในช่วงประมาณ 10 ปีหลังนี้เองที่มีการเปลี่ยนแปลงมีถนนหนทางดีขึ้นมีการพัฒนาขึ้นมามาก และคนในหมู่บ้านเขาก็รู้จักที่จะทำมาหากินไปรับจ้างก่อสร้างทาสีบ้าง รู้จักปลูกผักไปขาย ผู้หญิงก็ปักผ้า และออกไปหางานทำในเมืองมากขึ้น ไปทำงานอยู่ที่ไกลๆก็มี แต่ส่วนคนที่เขาขอทานนั้นเขาก็คงขออยู่เพราะ เขาเคยขอมานานแล้ว..."

กลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้านที่อยู่ติดกันก็สะท้อนมุมมองของตนต่อคนในหมู่บ้านนี้ว่า เป็นกลุ่มชาวบ้านที่ ตดินิสัยขอความช่วยเหลือ "ชีซอ"จากผู้อื่นมากเกินไป โดยเฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่หมายถึงผู้อาวุโสหรือกลุ่มวัยกลาง คนที่อยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจน พวกตนรู้สึกว่าชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นคนเกียจคร้านและไม่ค่อยสู้งานหนัก เวลาจ้างให้ทำงานก็ไม่ได้ทำอย่างขยันขันแข็ง เสมือนว่าค่าจ้างที่ตนได้รับต่อวันนั้นไม่คุ้มกับแรงงาน (โดย เฉลี่ยแล้วแรงงานในหมู่บ้านชาวบ้านจะจ้างกันประมาณ 100 บาทต่อวัน แต่ในกรณีรับจ้างปลูกหอมปลูก กระเทียมนั้นชาวบ้านจะจ้างกันโดยคิดเป็นลิตรลิตระ 5 บาท) จากที่พวกตนสังเกตการทำงานของชาว บ้านปงป่าเอื่อนั้นพอเวลาทำได้สักครู่หนึ่งก็จะเริ่มพักกินน้ำ สูบยาสูบ ตลอดจนเวลาจะเลิกงานก็จะมีข้อ เรียกร้องในเรื่องขอเหล้าจากผู้จ้างให้ช่วยเลี้ยงเหล้า แต่ครั้นเมื่อเป็นงานของตนเองจริง ๆ ก็ไม่เห็นพวกเขา

เกียจ ที่ผ่านมาตนเองได้มีประสบการณ์เคยจ้างให้พวกชาวบ้านดงปากกล้วยทำงานให้กับตนมาแล้วจึงทำให้สรุปได้ว่าพวกเขาเป็นคนขี้เกียจ ขี้ขลาด แต่ก็แปลกอยู่ว่าพอถึงเวลาพวกเขาไม่มีกินและเวลาไม่มีงานทำ ก็จะมาพูดดีของงานรับจ้างงานทำ ที่ผ่านมาก็จะมีบางกลุ่มบางคนจะมาขอทานมาขอข้าวสาร มาขอพวกเกลือ บางทีขอเงิน โดยที่พวกเขาอ้างว่าไม่มีจะกินบ้างไม่สบายบ้าง ไม่มีเงินบ้าง แต่พอเวลาให้แล้วก็จะหายหน้าไปไม่ค่อยรู้จักบุญคุณของคนอื่น แต่พอมีปัญหาเกิดขึ้นกับตนเมื่อใดก็จะมาหาอีก หากเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่น พวกตนเห็นว่าเป็นชาวบ้านที่ไม่ค่อยมีการศึกษาและเป็นหมู่บ้านที่ไม่ค่อยพัฒนา หมู่บ้านอื่นก็มีคนที่มีฐานะยากจนเหมือนกัน แต่พวกตนก็ยังไม่เห็นพวกเขาจะขี้ขลาดเหมือนกับชาวบ้านบางคนในหมู่บ้านดงปากกล้วย ส่วนใหญ่แล้วพวกที่ขี้ขลาด ขี้เกียจนั้นจะมีฐานะที่ยากจนและชอบกินเหล้ากัน ชาวบ้านหมู่บ้านอื่นแม้ยากจนเขาก็พยายามรับจ้างทำงานสู้ชีวิตกันไป

ทักษะที่มีต่อหมู่บ้านดังที่กล่าวมาข้างต้นเช่นนี้ ยังส่งผลให้การเริ่มเข้าสู่วิถีของแรงงานที่มีทักษะ หรือการรับเหมาช่วงงานของคนในหมู่บ้านบงป่าเอื้องแทบเป็นไปไม่ได้ จากการสัมภาษณ์ผู้ที่รับงานเย็บผ้าส่งออกซึ่งตั้งโรงงานเล็กๆในหมู่บ้านใกล้เคียงถึงโอกาสที่คนในหมู่บ้านบงป่าเอื้องจะเกิดงานประเภทนี้ ได้รับคำตอบว่า คนในหมู่บ้านบงป่าเอื้องไม่มีเครดิตเรื่องความรับผิดชอบและความมุ่งมั่นในการทำงาน จึงไม่มีใครกล้าให้งานที่ต้องบริหารและรับผิดชอบสูง

ภาพของคนในหมู่บ้านที่มีความรับผิดชอบต่ำ และการไม่มีเครือข่ายที่กว้างขวางทำให้โอกาสในการทำงานของคนส่วนใหญ่เป็นเพียงรับจ้างรายวัน หรือการรับงานช่วงต่อจากคนอื่นคิดราคาเป็นรายชิ้น ในขณะที่หมู่บ้านอื่นอาจรับงานเหมามีโรงงานเล็กๆในหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็บอกว่าคนในหมู่บ้านดงปากกล้วยก็ไม่ได้เป็นคนขี้เกียจขี้ขลาดกันทุกคนก็มีอยู่หลายคนที่ทำงานมีฐานะที่ดีที่รวยกว่าชาวบ้านใกล้เคียง ที่น่าสนใจจากการสอบถามชาวบ้านข้างเคียงก็คือภาพบ่งชี้ของคนในหมู่บ้านบงป่าเอื้องที่พวกเขายอมรับเป็นการตัดสินใจจากความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ

3.3.2 ภาพรวมของชุมชนในสายตาของเจ้าหน้าที่รัฐที่ทำงานใกล้ชิดกับหมู่บ้าน

เจ้าหน้าที่อนามัยซึ่งเป็นคนของภาครัฐที่ใกล้ชิดกับคนในหมู่บ้านที่สุดให้ความหมายและความสำคัญกับประวัติเดิมของหมู่บ้านที่เป็นคนขอทานค่อนข้างมาก และสะท้อนภาพของการแสวงหาความช่วยเหลือ หรือ "ขี้ขอ" ขี้เกียจ และเชื่อมโยงถึงการไม่ให้ความร่วมมือกับงานภาครัฐโดยดูจากการทำงานของตัวแทนชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ว่าไม่ค่อยเข้าประชุม เวลาเข้าประชุมก็ไม่มีความเห็น งานรณรงค์ที่ให้ทำก็ไม่สามารถทำได้ บางคนมีทัศนคติเชิงลบถึงกับบอกว่าหมู่บ้านนี้จะสามารถรวมกลุ่มได้เมื่อจะเอาอะไรมาให้แต่หากจะขอความร่วมมือจะในการทำอะไรแทบเป็นไปไม่ได้ พวกเขาแต่งงานกันเองในหมู่บ้านก็เลยไม่ค่อยฉลาดรับรู้เข้าใจอะไรซ้ำ ข้อมูลที่ได้บางส่วนสะท้อนภาพเดียวกับที่อาสาสมัครประจำหมู่บ้านอื่นสะท้อนว่า เวลาประชุมอาสาสมัครประจำตำบลคนในหมู่บ้านดงปากกล้วยมักจะนั่งรวมกลุ่มกันอยู่ไม่เข้าไปรวมกลุ่มกับคนอื่นฟังมีการเปลี่ยนแปลงก็เมื่อมีผู้นำ(นามสมมุติ)มาเป็นอาสาสมัครนี่เองที่เป็นคนคุยสนุกเข้ากับทุกคนได้(พื่อนำเป็นคนที่มีฐานะค่อนข้างดีในหมู่บ้านดงปากกล้วย สามีเป็นคนในจังหวัดภาคกลางมีอาชีพขับรถตู้จัดทัวร์เล็กๆนำเที่ยวตามจังหวัดต่างๆ)

เมื่อพิจารณาจากภาพของเจ้าหน้าที่รัฐสายการศึกษา คือทางโรงเรียนพบว่ามีทั้งภาพเดียวกับที่เจ้าหน้าที่อนามัยเสนอ แม้ในโรงอาหารของโรงเรียนก็ยังคงเขียนคำขวัญตัวใหญ่ประโยคเดียวติดไว้ว่า “ไม่มีความยากจนในหมู่บ้านที่ยั่งยืน” แต่เมื่อคุณครูใหญ่นักพัฒนาย้ายเข้ามาทำงานในหมู่บ้านนี้ก็ได้นำเสนอภาพในแง่บวกที่ยังคงเห็นความเป็นไปได้ของความร่วมมือในชุมชนแต่ขาดผู้ที่เป็นแกนนำหรือแรงศรัทธา แต่เนื่องจากครูใหญ่อยู่ได้เพียง 6 เดือนก็ได้รับการย้ายให้ไปดำรงตำแหน่งที่อื่น แม้ชาวบ้านทั่วทั้งโรงเรียนให้อยู่ในหมู่บ้านดงป่ากล้วยต่อแต่ก็ไม่มีผล ภาพของหมู่บ้านที่ครูใหญ่นำเสนอก็คือแง่มุมของการเป็นผู้ให้เท่าที่ชุมชนจะพอทำได้ และการรวมกลุ่มโดยสะท้อนจากเหตุการณ์ที่สำคัญๆ คือ เหตุการณ์แรก การระดมแรงงานในหมู่บ้านเพื่อสร้างรั้วโรงเรียน โดยทางโรงเรียนเป็นผู้ออกค่าวัสดุอุปกรณ์ และทางชาวบ้านแบ่งงานกันตามหมวดบ้าน ทั้งนี้ผู้ที่ไม่สามารถให้แรงงานได้จะต้องจ่ายเงินเพื่อใช้เป็นค่าอาหารผู้ที่มาร่วมสร้างรั้ว เหตุการณ์ที่สอง การทอดผ้าป่าเพื่อซื้อคอมพิวเตอร์มอบให้กับโรงเรียน ซึ่งในสองสถานการณ์นี้ เป็นการเริ่มต้นโดยการกระตุ้น การประชุมหาความร่วมมือจากครูใหญ่ แต่เมื่อครูใหญ่ถูกย้ายทั้งโรงเรียนและหมู่บ้านจึงเข้าสู่สภาพเดิม

3.3.3 ภาพที่ชาวบ้านซึ่งมีฐานะและสถานภาพทางสังคมสูงกว่า มีต่อชาวบ้านที่ยากจนใน หมู่บ้านเดียวกัน

ผู้นำในหมู่บ้านเองก็ได้ต่างจากคนนอกหมู่บ้าน ที่มีทัศนคติในเชิงลบต่อคนจนหรือคนขอทานในหมู่บ้านของตน ในขณะที่เดียวกันก็มีความรู้สึกอับอายที่หมู่บ้านของตนมีลูกบ้านที่ต้องยึดการขอข้าวเลี้ยงชีวิตทำให้เสียภาพพจน์ของหมู่บ้าน แต่ก็ได้เห็นว่าปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญที่หมู่บ้านจะต้องแก้ไขด้วยพลังของหมู่บ้าน ยังคงหวังการพึ่งพิงการแก้ไขปัญหามาจากองค์กรภายนอก

พ่อหลวงวิชัย (นามสมมุติ) ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านได้เล่าถึงประวัติตนเองและประสบการณ์ของตนเองในการทำงานกับชาวบ้านในหมู่บ้านดงป่ากล้วยว่า ตนบวชเรียนตั้งแต่เล็ก และเคยเป็นเจ้าอาวาสอยู่ที่วัดป่าเอื้องในหมู่บ้านนี้มาก่อน 4 ปี ก่อนที่จะมาเป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านดงป่าเอื้อง ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2523 จนถึงปัจจุบันเป็นเวลานานถึง 21 ปี จากการทำงานและอยู่ในหมู่บ้านมานาน ตนเองรู้จักชาวบ้านและรู้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนี้ดี พ่อหลวงคิดว่าตนเข้าใจภาพลักษณ์ของหมู่บ้านว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นอยู่ที่ล้าหลังกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ไม่มีความเจริญ ชาวบ้านไม่มีความรู้และรู้สึกว่าเป็นที่ขูดรีดขูดรีดของชาวบ้านอื่น ตนเองจึงก็ได้เริ่มทำการพัฒนาหมู่บ้านขึ้นมาให้มีความเจริญมากขึ้น มีไฟฟ้า มีถนนหนทางที่ดีที่เป็นถนนลาดยาง และ ชาวบ้านสามารถในทำถนนลาดยางให้เพิ่มขึ้นอีก 80 เมตรในหมู่บ้านโดยที่ตนได้ของบประมาณไว้แล้ว พ่อหลวงคิดว่าเขามีความเสียสละในการทำงานให้กับชาวบ้านมาก แต่สิ่งที่แก้ไขไม่ได้ก็คือการไม่ร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาหมู่บ้านหรือทำกิจกรรมสาธารณะในหมู่บ้าน ชาวบ้านมีความเห็นแก่ตัวกันอยู่มาก มีแต่อยากได้ และต้องได้ฟรีด้วย งานทุกอย่างพ่อหลวงต้องทำแทนให้กับชาวบ้านทั้งหมด

ตัวแทนขององค์กรบริหารส่วนตำบลในหมู่บ้าน กล่าวว่าตนเองก็อยากช่วยแต่ก็ติดภาระตนได้แต่เอาใจช่วย หรือสงเคราะห์ข้าวเป็นบางครั้ง และได้พยายามพูดเตือนตลอดว่า....สมัยนี้เขาไม่ขอข้าวกันแล้วนะ มันไม่ค่อยดี มันไม่งาม อายเขา บ้านอื่นเขาไม่ขอกินกัน คำว่าขอข้าว เขาว่า ยาก จะเป็นสิ่งไม่ดีกับลูกกับหลานว่าเป็นตระกูลคนขอทาน ผมเองก็ช่วยได้แต่คำพูด ถ้ามีหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งมาช่วยก็จะขอบคุณมาก

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านที่ต้องขอทานเลี้ยงชีพก็รับรู้ถึงทัศนคติที่คนในหมู่บ้านตลอดจนคนในหมู่บ้านใกล้เคียงมีต่อตนเอง พวกเขาบอกว่า การที่เราออกไปขอทานนั้นเราจะต้องเผชิญกับทัศนคติของชาวบ้านในหมู่บ้านคือ การดูถูกเหยียดหยามทั้งครอบครัว การไม่ถูกยอมรับนับถือจากคนอื่น และคนที่มีความดีในหมู่บ้านก็ไม่คบค้าสมาคมด้วย ดังนั้นพวกเขาจึงชี้ถึงความสัมพันธ์ของพวกเขากับคนยากคนจนด้วยกันในหมู่บ้าน การสัมพันธ์กับคนที่ร่ำรวยกว่าก็อยู่ในรูปแบบของแรงงานรับจ้างหรือลูกจ้างที่ซื้อข้าวของจำเป็น

3.4 ทัศนคติคนยากจนมีต่อคนอื่นในหมู่บ้านตนเอง และความรู้สึกที่มีต่อตนเอง

ชาวบ้านพูดถึงสาเหตุที่คนในหมู่บ้านต้องออกไปขอข้าวคนอื่นก็ เพราะไม่มีที่ทำกิน การจ้างงานในหมู่บ้านมีน้อยและค่าจ้างแรงงานถูกมาก กลุ่มนี้ขาดโอกาสในการศึกษาจึงไม่มีทางเลือกอื่นในขณะที่คนที่มีความรู้ในหมู่บ้านก็ส่งลูกเรียนสูงขึ้นก็มีโอกาสมากขึ้น ส่วนคนที่เคยจนเคยไปขอข้าวเขามาก่อนปัจจุบันก็ยังจนอยู่ นอกจากจะจนแล้วคนในหมู่บ้านยังรังเกียจเหยียดหยามด้วย ยิ่งในปัจจุบันในหมู่บ้านเริ่มมีคนที่ชอบลักขโมยข้าวของ เขาก็ต้องมองตั้งข้อสงสัยกับชาวบ้านที่ยากจนว่าลูกหลานเราเป็นขี้ยาเป็นคนขโมย ถ้าหารวยขึ้นมาวันใดตนจะเป็นผู้นำหมู่บ้านให้เขารู้สึกบ้าง การที่เป็นคนจนในหมู่บ้านต้องดิ้นรนประทังชีวิตไปวันๆ ยังไม่พอยังถูกเหยียดหยามว่าเป็นขอทานอีกเป็นความเจ็บปวดซึ่งถ้าคนที่อ่อนแอก็คงจะสามารถฆ่าตัวตายได้

แม้รู้แล้วว่าการไปขอข้าวบางครั้งก็เจอคนปากร้าย โดนด่าว่า ตอนกลางคืนเก็บมาคิดก็ต้องน้ำตาตกทั้งข้างนอกข้างใน เขาตัวว่าเป็นคนมีอาการครบ 32 เหมือนกัน ทำไมต้องออกมาขอทาน คิดไปก็ร้องไห้ไป เฝ้าถามตนเองว่าทำไมเราต้องออกไปขออาหารขอข้าวเพื่อประทังชีวิต เรามีครอบครัวก็จริงแต่ทำไมคนในครอบครัวเราถึงไม่ช่วยกันทำมาหากินสะสมเงินทองเลี้ยงครอบครัวสร้างฐานะให้เหมือนกับเพื่อนมนุษย์ ทำไมถึงไม่เป็นอย่างที่เรารู้ฝัน แต่ก็ต้องออกไปเพราะถ้าตนหยุดการออกไปขอคนในบ้านที่เหลือจะเอาอะไรกิน การเดินทะเลห่มหมู่บ้านก็ร้อนเหน็ดเหนื่อยยิ่งแก่ลงยิ่งเหนื่อยหอบเพราะต้องหาบกระบุงเดินไปเรื่อยๆ พอเหนื่อยหนักก็เดินทางกลับบ้าน หากวันใดยังมีข้าวพองึ่งพองก็จะยังไม่ออกไปแต่เมื่อใดที่ข้าวเหลือพอเพียงวันเดียวรุ่งขึ้นก็ต้องออกไป เป็นอย่างนี้เรื่อยมา

บทที่ 4

กรณีศึกษาของครอบครัวที่รับบริจาคด้วยการเป็นคนขอข้าว และยาจก

ในการศึกษาค้างนี้จะขอนำเสนอกรณีศึกษา 4 กรณีศึกษา คือ แม่อุยบัวตอง และแม่อุยแก้ว ซึ่ง 2 คนแรกนี้เป็นคนแก่ที่ยังขอข้าวเพื่อเลี้ยงชีวิตคนในครอบครัวอยู่ในปัจจุบันและยังไม่เห็นเงื่อนไขในการที่จะยุติการขอข้าวได้ คนที่ 3 คือ แม่อุยคำ ซึ่งปัจจุบันนี้ไม่สามารถไปขอข้าวได้แล้วเพราะอายุและสังขารไม่เชื่อให้เดินทางไกลได้ คนสุดท้ายคือ ป่านุช ซึ่งหยุดการออกไปขอข้าวเป็นหลักมานานแล้วเพราะมีอาชีพที่เลี้ยงตนเองได้แต่ยังคงไปร่วมพิธีในงานสลากภัตรในฐานะยาจก

กรณีศึกษาที่ 1 แม่อุยบัวตอง

แม่อุยบัวตองเป็นคนแก่หนึ่งในสองคนที่ออกไปขอข้าวเลี้ยงครอบครัวมาเป็นเวลาเกือบ 40 ปี แม้ว่าปัจจุบันจะมีอายุ 68 ปีแล้วยังคงออกไปขอข้าวเป็นหลักอยู่ แม่อุยบัวตองมีภาระที่จะต้องเลี้ยงดูคนในครอบครัวอีก 2 คนคือ พ่ออุยบุญศรีผู้เป็นสามีอายุ 71 ปี ซึ่งเจ็บป่วยออดๆ แอดๆ และลูกชายอายุ 39 ปี ซึ่งได้รับการบอกว่าป่วยเป็นโรคเหน็บชามานาน 8 ปีแล้ว แต่จากสภาพร่างกายคิดว่าน่าจะมีคามผิดปกติทางระบบประสาททำให้มีการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อและไม่มีแรงจึงไม่สามารถประกอบอาชีพที่ใช้แรงงานมากๆ ได้ ทั้งสามคนอาศัยอยู่ในบ้านไม้หลังเล็กเก่าๆ ในซอยใกล้กับวัด ดูแตกต่างจากบ้านที่อยู่รอบๆ จากการศึกษาอาจสรุปได้ว่าในบรรดาคนยากจนในหมู่บ้านทั้งหมดแม่อุยบัวตองเป็นคนที่ยากจนและมีชีวิตที่ลำบากที่สุด

แม่อุยบัวตองพ่ออุยบุญศรีเล่าว่าเขทั้งสองมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในหมู่บ้านดงปากกล้วย ครอบครัวดั้งเดิมมีฐานะยากจน ในส่วนของแม่อุยบัวตองนั้นมีแต่ที่บ้านไม่มีที่ทำกินซึ่งขณะนั้นก็ตกเป็นของน้องสาว ส่วนพ่ออุยศรีนั้นมีที่อยู่ที่ทำกินที่เป็นมรดกตกทอดมาจากพ่อแม่ เมื่อก่อนนั้นครอบครัวก็ได้อาศัยที่นาทำนาปลูกข้าว พ้นจากฤดูกาลทำนาก็รับจ้างเก็บเมี่ยง รับจ้างก่อสร้าง หากข้าวไม่พอกินก็ออกไปขอข้าวจากชาวบ้านเป็นครั้งคราว ในช่วงที่แม่อุยบัวตองอายุได้ประมาณ 30 ปี ครอบครัวก็ได้สูญเสียที่ทำกินเนื่องจากแม่อุยบัวตองป่วยเป็นโรคลมผัดเดือนไม่มีเรี่ยวแรงต้องนอนหมอนเป็นเดือนๆ (โรคลมซึ่งเกิดจากการดูแลตนเองผิดวิธีในระหว่างการอยู่ไฟลูกคนที่ 4) จึงต้องขายที่นาเพื่อทำการรักษา ตั้งแต่นั้นมาครอบครัวต้องประสบกับปัญหาข้าวไม่พอกิน รวมทั้งช่วงดังกล่าวลูกแต่ละคนก็ยังไม่สามารถที่จะไปทำงานรับจ้างเขาได้และเป็นช่วงที่มีการอดอยากข้าวไม่พอกินกันทั้งหมู่บ้าน แม่อุยบัวตองจึงเริ่มที่จะขอข้าวเป็นหลักตั้งแต่ตอนนั้น สำหรับพ่ออุยศรีก็รับจ้างทุกอย่างตามที่จะมีคนว่าจ้าง ในขณะที่คนยากจนในหมู่บ้านที่เคยออกไปขอข้าวด้วยกันเกือบทั้งหมู่บ้านเลิกออกไปขอข้าวเมื่อลูกสาวลูกชายเติบโตใหญ่สามารถออกไปรับจ้างหาเงินมาเลี้ยงดูพ่อแม่ แต่ในกรณีของอุยบัวตอง กลับไม่เป็นเช่นนั้น อุยบัวตองสรุปว่าชีวิตในวันนี้อดอยากยากจนกว่าในอดีต เมื่อก่อนยังมีสามี

ที่จะช่วยทำมาหากินแต่ตอนนี้เหลือเพียงแต่อุ๊ยบัวตองแม่เฒ่าที่ไม่มีกำลังวังชาเช่นเดิมที่ต้องเป็นคนรับภาระทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียว

แต่ที่จริงแล้วแม่อุ๊ยบัวตองมีลูกทั้งหมด 4 คน ผู้หญิง 2 คนผู้ชาย 2 คน ทุกคนเรียนหนังสือจบชั้น ป. 4 เพราะไม่สามารถที่จะส่งเสียเรียนต่อได้ เมื่อโตขึ้นก็ได้ออกไปขายแรงงานรับจ้าง

ลูกคนแรกเป็นผู้หญิงแต่งงานแล้วกับคนในหมู่บ้านเดียวกันมีลูก 1 คน และสร้างบ้านอยู่ติดกับบ้านของอุ๊ยบัวตอง สามีของลูกสาวทำงานก่อสร้างบางครั้งต้องตระเวนไปทำงานต่างจังหวัด ส่วนลูกสาวอุ๊ยบัวตองเป็นพนักงานทำความสะอาดในโรงแรม อุ๊ยบัวตองบอกว่าตนเองพึ่งพาลูกคนนี้แทบไม่ได้เลย ตั้งแต่แต่งงานย้ายออกไปจากบ้านเขาก็ไม่สนใจพ่อแม่ แม้แต่ลูกก็ไม่ค่อยสนใจบางทีหลานยังต้องมากินข้าวที่บ้านอุ๊ยบัวตอง และเมื่อไม่นานมานี้ลูกสาวก็ได้หนีตามผู้ชายในตัวเมืองไป ลูกเขยจึงมารื้อทุบบ้านที่สร้างไว้และพาเอาหลานไปเลี้ยงเอง

ลูกชายคนที่สองนั้น มีอาชีพรับจ้างทำงานก่อสร้าง ซึ่งอุ๊ยทั้งสองได้อาศัยพึ่งพิงแต่ก็เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ เมื่อ 5 ปีที่ผ่านมาขณะที่อายุได้ประมาณ 30 ปี

ลูกคนที่สามซึ่งก็คือลูกชายที่อยู่กับอุ๊ยบัวตองปัจจุบันก็ไม่มีกำลังวังชามากพอที่จะประกอบอาชีพเลี้ยงดูพ่อแม่ได้เป็นจริงเป็นจัง วันๆก็อยู่แต่ในบ้านหรือรับจ้างเล็กๆน้อยๆ เช่นรับจ้างมัดฟางข้าว หรือหาไม้หาฟืนมาใช้ในบ้านเท่านั้น ทั้งๆที่เมื่อก่อนเขาก็ไปรับจ้างก่อสร้างและรับจ้างทั่วไปถึงกรุงเทพฯ ช่วยหาเงินมาซื้อข้าวปลาอาหารได้

ส่วนลูกคนที่สี่เป็นผู้หญิงตอนนี้ก็แต่งงานกับคนในหมู่บ้านดงปากกล้วยและย้ายไปอยู่บ้านของสามี ตอนออกไปจากบ้านแรก ๆ ก็มาดูแลช่วยเหลือครอบครัวเดิมอยู่แต่ช่วงหลังมีลูกเด็กก็ไม่ค่อยได้มาดูแลบ่อยนักเพียงบางครั้งก็แบ่งปันกับข้าวมาส่ง ซึ่งก็เข้าใจได้ว่าครอบครัวเขาก็จนรับจ้างหาเงินไปวันๆเหมือนกัน

ต้องออกไปขอข้าวเป็นหลักทั้งในหมู่บ้านใกล้เคียงที่คนรู้จักทั้งในงานสลากพัตรของหมู่บ้านตนและหมู่บ้านอื่น

แม่อุ๊ยบัวตองคิดว่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับตนเองเป็นกรรมซึ่งก็ต้องก้มหน้าใช้กรรมให้หมด เมื่อก่อนแม่อุ๊ยบัวตองเป็นคนสวยของหมู่บ้าน มีคนมาชอบพอลายตนแต่แม่อุ๊ยบัวตองก็เลือกที่จะอยู่กับพ่ออุ๊ยศรีจึงต้องมาพบกับชีวิตเช่นทุกวันนี้ ลูกของแม่อุ๊ยบัวตองก็ไม่เลี้ยงดูพ่อแม่เช่นคนอื่นๆ ที่เห็นว่าจะพึ่งพิงได้ก็คงจะเป็นลูกสาวคนเล็ก ซึ่งในวันนี้ที่แม่อุ๊ยบัวตองยังพอมิแรงรับจ้างเล็กๆน้อยๆ หรือออกไปขอข้าวมาเลี้ยงดูคนในครอบครัวได้อยู่แม่อุ๊ยบัวตองก็ยังไม่อยากรบกวนลูกหรือญาติคนอื่น

เมื่อเริ่มฤดูกาลหลังการเก็บเกี่ยวที่ชาวบ้านมีข้าวในยุ้ง ก็เป็นช่วงเดียวกับที่งานรับจ้างเล็กๆน้อยๆ ที่คนแก่พอจะทำได้ เช่นมัดฟางข้าว แกะเม็ดถั่วลิสงเพื่อทำพันธุ์ ซึ่งได้เงินวันละ 15-20 บาทหมดลง แม่อุ๊ยบัวตองก็เริ่มออกไปขอข้าว ถ้าหากขอข้าวบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียงก็อาจไปคนเดียวโดยเดินหาบกระบุงไป แต่ส่วนใหญ่จะไปพร้อมกับแม่อุ๊ยแก้ว ไปแต่ละครั้งก็จะได้ข้าว 5-6 ลิตร แต่หากไปนอกบ้านคั้นในอำเภออื่นเช่นอำเภอสนทรายก็จะได้ข้าวค่อนข้างมาก เมื่อได้ข้าวก็จะเก็บบางส่วนไว้หุงหา บางส่วนขายเก็บเงินสะสมไว้เป็นค่าน้ำค่าไฟค่าสมาชิก ฌาปนกิจสงเคราะห์ ซื้อหาอาหาร และที่ต่างไปจากคนอื่นก็คือแม่อุ๊ยบัวตองจะต้องจ่ายเงิน

เป็นค่าเหล้าให้กับลูกชาย พ่ออุ้ย ศรี และตัวแม่อุ้ยบัวตองเอง ซึ่งต้องกินวันละ 2 ตอง หากไม่ได้กินก็จะไม่มีเรี่ยวแรง กินอาหารไม่อร่อย

เครือข่ายความช่วยเหลือ ภาพลักษณ์และเครดิตของอุ้ยบัวตองในหมู่บ้านมีน้อยมาก

เครือข่ายความช่วยเหลือของแม่อุ้ยบัวตองมีน้อยและเบาบางมาก หากดูจากสายสัมพันธ์เชิงเครือญาติพ่ออุ้ยศรีเองก็เป็นลูกคนเดียวไม่มีพี่น้อง แม่อุ้ยบัวตองมีน้องสาวเพียงคนเดียวและก็ยากจนหาเช้ากินค่ำเช่นเดียวกัน แม่อุ้ยบัวตองบอกว่าโดยมากแล้วจะไม่ไปรบกวน ลำบากจริงๆถึงไปขอยืมยืมเงินทอง และมีลูกคนอื่นอีกคนเดียวที่พอจะรบกวนได้บ้างซึ่งก็เป็นความหวังสุดท้ายที่แม่อุ้ยคิดว่าในวันที่ล้มหมอนนอนเสื่อไม่มีพละกำลังลูกสาวคนเล็กคงจะดูแล ซึ่งหมายถึงวันนั้นก็ต้องดูแลคนอื่นอีก 2 คนที่แม่อุ้ยบัวตองรับภาระอยู่ในวันนี้ นั่นเป็นเหตุผลสำคัญที่แม่อุ้ยจะไม่รบกวนลูกสาวถ้าไม่จำเป็นจริงๆ แม้ว่าบางวันจะมีเงินติดบ้านเพียง 3-4 บาทแม่อุ้ยก็จะซื้อ พริก ปลายี่มาตำน้ำพริก เก็บผักไม้ริมรั้วกินกัน ข้าวที่ติดบ้านจึงเป็นสิ่งสำคัญของครอบครัว

เนื่องจากแม่อุ้ยยากจนมาก จึงไม่ค่อยได้สัมพันธ์กับคนอื่นในหมู่บ้าน ลูกที่เลี้ยงดูก็ไม่มีการทำงานชัดเจน การซื้อหาอาหารสินค้าจำเป็นสำหรับชีวิต รวมทั้งเหล้าที่จำเป็นในครอบครัวของอุ้ยก็ต้องใช้เงินซื้อเท่านั้น อาจพอซื้อได้บ้างในเงื่อนงำที่คนขายของเห็นชัดเจนว่าจะมีเงินจ่ายเช่นกำลังจะออกไปรับจ้างมัดฟางในทุ่งนา ก็สามารถแวะกินเหล้าเรียกเรี่ยวแรงก่อน พอกลับมาจากงานก็แวะมาจ่ายค่าเหล้า หรือขอยืมค่ารถเพื่อเดินทาง ไปขอข้าวต่างอำเภอซึ่งผู้ให้เงินมั่นใจได้ว่าจะต้องได้ข้าวสารกลับมาแน่ๆ หลังจากกลับมาก็มาขอใช้เป็นข้าวสารโดยเทียบเป็นข้าวสารในราคาลิตรละ 8 บาท(ในท้องตลาดลิตรละ 10 บาท) ซึ่งต่างจากกรณีของอุ้ยแก้วที่ลูกชายทำงานก่อสร้างสามารถซื้อสินค้าได้ง่ายกว่า และเนื่องจากบ้านของแม่อุ้ยบัวตองอยู่ใกล้กับวัดดงปากกล้วยมาก ผู้วิจัยได้สอบถามความช่วยเหลือที่วัดควรจะมีต่อครอบครัวที่ยากจนนี้แต่ได้รับคำตอบว่าไม่ได้เกี่ยวอะไรเลยแม้แต่ถือเงินไปขอซื้อข้าวพระก็ไม่ขายให้ ข้าวของที่คนเอาไปทำบุญพระก็ใช้เกี่ยวหนุนเครือญาติของตนเท่านั้น อีกประการหนึ่งที่สังเกตได้จากการพูดคุยกับชาวบ้านก็คือความรู้สึกในแง่ลบที่มีต่อการดื่มเหล้าของคนในครอบครัวของแม่อุ้ยแก้ว ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยการดื่มเหล้าของคนทั้งสาม มีความหมายมากกว่าการไม่รู้จักใช้เงิน การไม่มีเครดิตความน่าเชื่อถือในสายตาชาวบ้านทำให้ครอบครัวของแม่อุ้ยแก้วเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือที่มีต่อคนยากจน เช่นในกรณีของธนากรวัชควาย ลูกชายของแม่อุ้ยก็เคยเสนอขอรับความช่วยเหลือแต่ก็ไม่ได้มีการพิจารณา ทั้งที่เขาบอกว่างานเกี่ยวหญ้าหรือดูแลวัวอยู่ในวิสัยที่เขาสามารถทำได้ ดังนั้นในปีต่อไปเขาก็ไม่ได้เสนอขออีก

สำหรับความช่วยเหลือที่ได้จากภาครัฐตอนนี้ในครอบครัวก็มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ 30 บาท และเงินสงเคราะห์คนชราของพ่ออุ้ยศรีเดือนละ 300 บาท ซึ่งเพิ่งได้งวด 3 เดือนแรก จำนวน 900 บาท ซึ่งเขามาใช้ 400 บาท และแบ่งฝากธนาคาร 500 บาท แม่อุ้ยบอกว่าตั้งใจจะไม่ใช้เงินส่วนของพ่ออุ้ยแต่จะเก็บไว้ใช้ในยามจำเป็นจริงๆซึ่งหมายถึงหากแม่อุ้ยเสียชีวิตไปก่อนหรือเอาไว้ทำพิธีงานศพหากพ่ออุ้ยเสียชีวิตก่อน

ความคิดในเรื่องของการชดใช้กรรม การหนีไปจากความจริงชั่วคราวโดยการดื่มเหล้า เป็นสิ่งจรรโลงให้ใช้ชีวิตอยู่ได้

ทุกวันนี้สิ่งที่ เป็นทุกข์ เป็นกังวลของแม่อุ๊ยบัวตองก็คือกลัวว่าถ้าตนเจ็บป่วยล้มตายลูกชายและพ่ออุ๊ยศรีจะอยู่จะกินอย่างไร และยังคิดมากขึ้นทุกวันเพราะตนเองก็เฒ่าแก่มาแล้วหัวเข่าก็ไม่ดีรับจ้างก็ไม่ไหว คาดว่าก็คงจะต้องพึ่งพาลูกแต่โดยลึกๆก็กังวลว่าเขาจะรับภาระนี้ได้จริงหรือไม่ ไม่รู้จะแก้ปัญหาอย่างไร ได้แต่ยกให้เป็นเรื่องของเวรกรรม ในทัศนะของผู้วิจัยคิดว่าลูกชายของอุ๊ยบัวตองซึ่งยังอยู่ในวัยทำงาน และเคยรับจ้างทำมาหากินเลี้ยงพ่อแม่แต่ต้องตกอยู่ในฐานะพึ่งพิงแม่ที่แก่เฒ่าซึ่งต้องขอทานมาเลี้ยงดูตนและครอบครัวก็คงตกอยู่ในความทุกข์เช่นเดียวกัน การหลงลืมความทุกข์ การสูญเสียศักดิ์ศรีของความเป็นชายโดยใช้เหล้าจึงเป็นทางเลือกเดียวที่เขามืออยู่ และก็เช่นเดียวกันกับที่อุ๊ยบัวตองและอุ๊ยศรีใช้เหล้าทั้งในความหมายของการเรียกเรี่ยวแรงและการทำให้ลืมเลือนความทุกข์ที่ไม่อาจปลดปล่อยออกไปได้ แต่กลับกลายเป็นว่าทางเลือกที่จะทำให้หนีจากความเป็นจริงชั่วคราวนั้นกลับส่งผลกระทบเชิงลบในสายตาคนอื่นในชุมชน

ความคาดหวังในชีวิต

แม่อุ๊ยบัวตองแทบไม่มีความคาดหวังในชีวิตนี้มากไปกว่าการก้มหน้าชดใช้กรรมและคาดหวังชีวิตที่ดีกว่าในชาติหน้า เมื่อถามความต้องการจากภาครัฐแม่อุ๊ยไม่รู้จักรัฐบาลคืออะไร รู้แต่หลวง แต่ก็รู้ว่าหลวงคืออะไร และตนเองจะมีความสำคัญอะไรที่จะบอกว่าจะให้หลวงทำอะไร แม้แต่การเข้าร่วมประชุมกับคนอื่นในหมู่บ้านยังไม่สามารถจะพูดจะแสดงความคิดเห็นอะไรได้ ได้แต่รับฟัง เมื่อผู้วิจัยถามว่าอะไรที่ถ้ามีแล้วจะทำให้ชีวิตดีขึ้นอุ๊ยบอกว่าขอให้ผมมีเงินพอใช้จ่ายใช้สอย และหากทั้งสองผู้เฒ่าคนมีเงินคนละ 300 บาทต่อเดือนและหลวงจ่ายทุกเดือนไม่ใช่นานๆครั้งก็คงจะอยู่ได้ดีกว่านี้

กรณีศึกษาที่ 2 แม่อุ๊ยแก้ว

บ้านแม่อุ๊ยแก้วอยู่ติดถนนในหมู่บ้านเป็นบ้านไม้ค่อนข้างเก่าสภาพดีกว่าบ้านของอุ๊ยบัวตองเล็กน้อย ในละแวกนั้นมีบ้านอยู่ติดๆกันสภาพบ้านใกล้เคียงกับบ้านอุ๊ยแก้ว 3-4 หลัง บ้านหลังนี้มีคนอาศัยอยู่ 3 คน คือแม่อุ๊ยแก้วขณะนี้อายุ 75 ปี พ่ออุ๊ยอู๊ดซึ่งเป็นสามีอายุ 85 ปีและลูกชาย อายุ 28 ปี ซึ่งมีอาชีพทำงานก่อสร้างรายได้วันละ 150 บาทเลี้ยงดูผู้เฒ่าทั้งสองคนสวนลูกสาวอีก 6 คนย้ายไปอยู่กับสามีของเขาและไม่ได้ส่งเสียเลี้ยงดูพ่อแม่ทั้งให้น้องซึ่งเป็นผู้ชายเป็นคนที่รับผิดชอบดูแลพ่อแม่เพียงผู้เดียว ทรัพย์สินที่มีอยู่ก็เพียงที่ดินที่ปลูกบ้านจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น

แม่อุ๊ยแก้วเล่าว่าตนมีพี่น้องทั้งหมด 5 คนแต่ต่างแยกย้ายไปอยู่ที่อื่นกับสามีไม่เคยติด ตั้งแต่จำความได้ตระกูลของแม่อุ๊ยแก้วก็มีอาชีพรับจ้างเก็บใบเมี่ยง ชูดินให้กับเจ้าของสวนเมี่ยงซึ่งครอบครัวแม่อุ๊ยแก้วอาศัยอยู่ที่บ้านป่าติดดอย หรือบางทีก็รับจ้างกับคนในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน เพื่อแลกกับข้าวกับเกลือเท่านั้น ส่วนทางพ่ออู๊ดนั้นมีพี่น้องด้วยกันทั้งหมด 6 คน ในวัยเด็กพ่ออู๊ดเติบโตในหมู่บ้านป่าเมี่ยง แม่พี่น้องฝ่ายแม่

จะเป็นคนหมู่บ้านดงปากกล้วยแต่ก็เสียชีวิตไปกันหมดเหลือเพียงญาติห่างๆกันเท่านั้น หากนับสายเครือญาติก็อาจกล่าวได้ว่าพ่ออุ้ยอุ้ยเป็นญาติห่างๆของแม่อุ้ยคำ (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป) ในช่วงที่แม่อุ้ยแก้วและพ่ออุ้ยอุ้ยยังมีเรี่ยวแรงอยู่นั้นพอพ้นจากฤดูการเก็บเมี่ยงแล้วทั้งคู่ก็ออกไปรับจ้างทั่วไปรวมทั้งมารับจ้างเกี่ยวข้าวในหมู่บ้านดงปากกล้วย โดยเฉพาะรับจ้างแม่ทองซึ่งมีที่นาจำนวนมากจนในท้ายที่สุดเมื่อการทำเมี่ยงลดน้อยลง ทั้งสองได้ย้ายมาอยู่ที่หมู่บ้านดงปากกล้วยซึ่งใกล้กับอำเภอสันกำแพงและคิดว่าคนที่นี่ต้องการแรงงานทำนาอยู่มาก โดยมาขออาศัยปลูกกระต๊อบในที่ดินของแม่ทองและขอซื้อในเวลาต่อมาซึ่งก็คือที่ดินที่ปลูกบ้านอยู่ในปัจจุบัน

แม่อุ้ยแก้วเล่าว่าหลังจากที่ครอบครัวย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านดงปากกล้วยนั้น ก็มีอาชีพรับจ้างเพราะว่าตระกูลแม่อุ้ยมันยากจนมาตั้งแต่พ่อแม่มาแล้วหากินรับจ้างเขาไปเพราะเราไม่มีที่ทำกินเหมือนคนอื่นเขา ช่วงที่อาศัยอยู่กับแม่ทองนั้น ด้านหนึ่งมันก็ไม่สบายใจ ต้องคอยเกรงใจเขา กลัวว่าถ้าเราทำอะไรไม่ถูกใจเขาจะไม่ให้เราอยู่ในที่ของเขา บางวันไปรับจ้างเหนื่อยมาทั้งคู่ ถ้าแม่ทองเขามาขอให้เราช่วยทำงานเราก็ต้องไปช่วย บางครั้งไปช่วยทั้งวันโดยที่ไม่ได้ค่าตอบแทนก็มี แต่ในด้านหนึ่งก็นับว่ายังดีที่มีคนช่วยเหลือ ช่วงไหนที่ครอบครัวไม่มีข้าวหรือวันไหนไม่สามารถไปรับจ้างเขาได้แม่ทองก็ให้เราเฝ้าข้าวไปกินก่อน บางครั้งก็บริจาคทานให้ยามที่คนในครอบครัวล้มป่วย แม่อุ้ยแก้วบอกว่า เวลาคนในครอบครัวเราคนไหนไม่สบายขึ้นมาเมื่อไหร่ก็เหมือนกับป่วยด้วยกันทั้งครอบครัวหมด เพราะว่าไม่มีใครคนไหนที่จะออกไปรับจ้างหาข้าวกินในวันนั้นได้ ถ้าไม่สบายหลายวันก็ยิ่งทำให้ครอบครัวเราลำบากมาก ที่ผ่านมามีต้องอดทนมาก ถึงแม้ไม่สบายถ้าไม่ถึงกับฟุบนอนลงจริงๆเราก็จะไม่เคยหยุดพักผอนต้องต่อสู้ออกไปหางานรับจ้างเขาอยู่แต่ถ้าไม่ไหวจริงๆหรือวันไหนที่ไม่มีงานรับจ้างจึงจำเป็นต้องหยุด

ช่วงที่ครอบครัวลำบากมากจนต้องออกไปขอข้าวสารจากคนนั้นเป็นช่วงที่แม่อุ้ยแก้วอายุประมาณ 35 ปี เริ่มมีลูก ตอนที่ลูกยังเล็กอยู่คนที่ออกไปรับจ้างเลี้ยงครอบครัวก็เหลือเพียงสามีของตนเองเพียงคนเดียว พอลูกโตขึ้นมาบ้างตนก็ต้องเลี้ยงลูกและหางานทำช่วยสามีไปด้วย แม่อุ้ยแก้วบอกว่าเราเอาลูกน้อยเราขึ้นบนหลังแล้วเอาผ้าขาวม้ามัดอุ้มไปทำงานได้ แต่ช่วงที่มีลูกคนที่สองไม่สามารถที่จะไปรับจ้างทุกวันได้ ช่วงนี้ชีวิตครอบครัวลำบากมากถึงกับต้องออกไปขอข้าวเพื่อนฝูงในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้านที่พอมีข้าวเหลือ โดยพูดกับเขาตรงๆว่าวันนี้ครอบครัวไม่มีข้าวจริงลูกผัวไม่สบายจะมาขอข้าวไปนึ่งให้ลูกกินสักมื้อ ในความรู้สึกนั้นเต็มไปด้วยความอายแต่ถ้าอายไม่กล้าบอกไม่กล้าขอเขาครอบครัวก็อดตายกัน ลูกก็ยังเล็กเมื่อมันจำเป็นไม่รู้จะทำอย่างไรมันก็ต้องขอ ยิ่งเมื่อตนเองเห็นลูกร้องไห้บอกว่าหิวข้าวขึ้นมาทีไร มันทำให้น้ำตาตกทั้งข้างในและข้างนอกมีทางเดียวที่จะให้ลูกได้กินข้าวคือขอข้าวจากคนอื่นให้ลูกได้กินก่อน

เหตุการณ์สะเทือนใจที่สุดที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ก็คือการสูญเสียลูกสาวคนที่สองซึ่งอายุได้ 2 ขวบ ในขณะที่แม่อุ้ยแก้วออกบ้านไปขอทานที่หมู่บ้านในอำเภอดอยสะเก็ดส่วนพ่ออุ้ยอุ้ยไปรับจ้างเก็บเมี่ยงอยู่ที่บ้านป่าเมี่ยง โดยทิ้งให้ลูกอยู่บ้านลำพังสองคนพี่น้องและได้ฝากเพื่อนบ้านใกล้เคียงช่วยดูแล ตกเย็นจึงทราบว่าลูกคนที่สองตกบ้านตาย ตนเองรู้สึกเสียใจและร้องไห้ไม่ยอมทำอะไรและคิดว่าวันนั้นถ้าเอาลูกไปด้วยถึงแม้จะร้อนจะเหน็ดเหนื่อยเพียงใดลูกคงไม่ตาย พ่ออุ้ยอุ้ยก็เสียใจมากไม่ยอมทำงานหลายวัน ความลำบากที่เพิ่มขึ้นในช่วงต่อมาของแม่อุ้ยแก้วเกิดจากการที่มีลูกมาก หากไม่นับลูกที่ตายรวมทั้งหมดมี 7 คน ลูกทั้งหมดที่เติบโต

ก็ด้วยการรับจ้างและการออกไปขอยานข้าว แต่ที่น่าเจ็บปวดในชีวิตก็คือเมื่อลูกเขาโตขึ้นเป็นหนุ่มเป็นสาวก็ออกไปรับจ้างทำงานก่อสร้างและแต่งงานไปอยู่กับสามีของเขาก่อนกันหมด ไม่มีใครสงสัยเลยดูพ่อแม่เพียงกลับมาเยี่ยมปีละครั้งซึ่งช่วงมาเยี่ยมก็ให้เงิน 200-300 บาท หรือซื้อข้าวสารมาทิ้งไว้ให้เท่านั้น แม้แต่ลูกสาวที่อยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงเวลาแม่ฮ้อยแก้วไปขอข้าวยามขาดมือสามีเขาก็จะไม่พอใจจนเป็นเหตุให้ทะเลาะกัน แม่ฮ้อยแก้วจึงไม่ไปขอความช่วยเหลืออีกอีก จนปัจจุบันเหลือเพียงลูกชายคนสุดท้องที่เลิกกับภรรยากลับมาอยู่บ้านที่เลี้ยงพ่อแม่โดยรับจ้างเป็นแรงงานก่อสร้าง

แม่ฮ้อยแก้วบอกว่าลูกก็รับรู้ว่าคุณออกไปขอข้าว และเป็นเสมือนหน้าที่ที่ตนจะต้องไป ลูกๆไม่เคยบอกให้เลิกขอข้าว ในกรณีของลูกชายนั่นเขาได้รับค่าแรงวันละ 150 บาท แต่ลูกชายกินเหล้าหนักบางครั้งก็หายไป 2-3 วัน เงินทองก็ให้แม่ฮ้อยบ้างแต่ถ้าหากแม่ฮ้อยขอเพิ่มขึ้นเขาก็จะไม่ให้ บอกว่าถ้าคิดว่าเงินน้อยก็จะฉีกทิ้ง แม่ฮ้อยซึ่งพอมีกำลังที่จะหาเงินหาข้าวจึงต้องช่วยตนเอง ช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวแม่ฮ้อยแก้วจะทำงานรับจ้างปักผ้าให้กับคนในหมู่บ้านที่เป็นแม่ค้าคนกลางรับผ้าปักจากบริษัทที่อื่นในเมืองมาจ้างให้ชาวบ้านในหมู่บ้านปักอีกทอดหนึ่งแม่ฮ้อยแก้วปักได้ช้าเพราะสายตาไม่ดีวันหนึ่งๆก็จะได้ประมาณ 2 ผืน ราคาผืนละ 10-15 บาท แม่ฮ้อยบอกว่าปักแล้วไม่คุ้มเพราะถ้าทำทั้งวันจะรู้สึกเวียนหัวมากที่ทำได้เพียงในช่วงที่ชาวบ้านอื่นเขาไม่มีข้าวกินแล้วเท่านั้น พอข้าวเริ่มเข้ายุ้งจากชาวบ้านทำบุญข้าวใหม่เสร็จแล้วก็ตั้งใจที่จะออกไปขอข้าวโดยจะไปด้วยกับแม่ฮ้อยบัวตอง ลัดเลาะไปตามหมู่บ้านใกล้เคียงจนถึง หมู่บ้านในอำเภอสนทรายเพราะแถวนั้นแม่ฮ้อยทั้งสองเคยไปขอบ่อยและเคยไปขอมาประจำมาเกือบ 20 กว่าปีแล้วรวมทั้งรู้จักวัดที่จะพักอาศัยด้วยเพียงแต่พักหลังตนแก่แล้วเวลาไปขอก็ไม่ได้ไปนอนค้างคืนเหมือนเดิมแต่จะขึ้นรถไปกลับ สำหรับงานสลากรัตนนั้นแม่ฮ้อยแก้วก็ออกไปขอกับคนอื่นๆแต่จะไปเฉพาะหมู่บ้านอื่นเท่านั้นไม่ไปในหมู่บ้านตนเองเหมือนแม่ฮ้อยบัวตอง

เครือข่ายความช่วยเหลือพึ่งพิง

ณ ปัจจุบัน ภาพโดยสรุปเครือข่ายความช่วยเหลือใกล้ชิดที่เป็นเครือญาติของแม่ฮ้อยแก้วที่นอกเหนือจากลูกชายไม่มีเลย ในส่วนของลูกสาวทั้งหมดแม่ฮ้อยไม่คิดว่าเขาจะช่วยเหลือพึ่งพิงได้ สำหรับเครือข่ายที่เหลือก็เป็นเครือข่ายที่มีผลประโยชน์ร่วมทางเศรษฐกิจ ทั้งในฐานะที่แม่ฮ้อยรับจ้างปักผ้าให้หรือเป็นลูกค้าซื้อของซ้ำ

แม่ฮ้อยแก้วเล่าว่า ครอบครัวของแม่ฮ้อยเหลือเพียงเครือญาติห่างๆข้างฝ่ายพ่อฮ้อยฮ้อยเท่านั้นแต่ก็ไม่ได้ให้ความช่วยเหลือพึ่งพิงกันแต่อย่างใด แม่ฮ้อยบอกว่าเครือญาติที่ห่างออกไปเขาไม่ค่อยสนใจ ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างดิ้นรนทำมาหากิน ห่วงแต่เรื่องปากท้องของตนเองเท่านั้น เพื่อนบ้านที่แม่ฮ้อยแก้วรู้จักสนิทสนมกันในหมู่บ้านทุกคนก็จนไม่มีข้าวกินเหมือนกัน การพึ่งพิงอาศัยก็อาจเป็นเพียงการขอผักขอไม้ที่แต่ละบ้านปลูกไว้ได้บ้างเท่านั้น ที่พึ่งพิงได้ก็คือลูกชายคนเดียว อย่างไรก็ตามภาพพจน์หรือเครดิตของแม่ฮ้อยแก้วเมื่อเทียบกับแม่ฮ้อยบัวตองหรือแม่ฮ้อยคำ ก็นับว่าดีกว่าทั้งนี้เพราะลูกชายมีรายตลอดรวมทั้งตัวแม่ฮ้อยก็พอรับจ้างเล็กน้อยได้เงินพอซื้อข้าวสารได้ ดังนั้นจึงสามารถซื้อสินค้า(หรือที่เรียกว่าแปะ)ในหมู่บ้านได้ในยามขาดสน ถ้าเทียบกับเมื่อก่อนนั้น หากไม่มีข้าวกินแม่ฮ้อยแก้วจะใช้วิธีการออกไปขอยานเขากินอย่างเดียวเพราะไม่มีงานทำและลูกก็ยังหาเงินซื้อข้าวไม่ได้เหมือนอย่างปัจจุบัน ปัจจุบันบางวันที่ไม่มีข้าวกินแม่ฮ้อยแก้วก็ยังมีความเลือกซื้อด้วยการไป

ขอแปะจากคนที่เขาเปิดร้านขายของในหมู่บ้าน แต่ไม่ได้หมายความว่าสามารถขอแปะได้ทุกร้าน แม่ฮุย แก้วจะมีร้านค้าประจำถ้าเป็นข้าวสาร ก็จะแปะร้านขายเฉพาะข้าวสารร้านหนึ่งซึ่งสัมพันธ์กันมาเกือบ 4 ปีแล้ว โดยแปะครั้งละ 1 ถัง ไม่มีดอกเบีย กำหนดเวลาจ่าย 1 เดือน และเมื่อเงินเดือนลูกชายที่ไปรับจ้างก่อสร้างออก แม่ฮุยก็จะไปจ่ายตามกำหนด แต่หากเดือนนั้นไม่มีจริง ๆ ก็สามารถเลื่อนไปก่อนได้แต่ต้องตกลงกับเจ้าของร้านก่อน

ส่วนของข้าวของใช้นั้น แม่ฮุยแก้วจะมีร้านที่สามารถแปะได้อยู่หนึ่งร้าน ซึ่งครอบครัวก็จะไปซื้อของกินของใช้เฉพาะจากร้านนี้มาตลอด 4 ปีที่ลูกชายมีงานทำ ปกติถ้ามีเงินก็จะซื้อด้วยเงินสด แต่ถ้าขัดสนก็จะบอกว่า วันนี้ฮุยยังไม่มีเงินขอยืมของกินก่อนได้ไหมไว้สิ้นเดือนถ้าเงินเดือนลูกชายที่ไปทำงานก่อสร้างได้มาแล้วจะมาให้ หรือบางที่แม่ฮุยก็บอกว่าปักผ้าให้เขาแล้วแต่ยังไม่ได้เงินถ้าได้มาแล้วจะมาจ่ายให้ ได้เงินมากก็ต้องรีบไปจ่ายหนี้ที่แปะไว้ถ้าเราไม่จ่ายก็กลัวว่าวันหลังจะไปขอแปะของเขาไม่ได้อีก ของที่ไปแปะส่วนใหญ่ก็เป็นพวก ปลากระป๋อง ปลาทู ปลาเค็ม ผงชูรส เกล็ด ผักต่าง ๆ ที่เอามาทำอาหาร แต่แต่ละครั้งจะแปะไม่เกินครั้งละ 20 บาท เพราะกลัวว่าถ้าพอถึงเวลาที่ต้องจ่ายจะไม่มีเงินจ่ายให้เขาเพราะต้องไปจ่ายค่าข้าวสาร หรือบางที่หากมีคนตายในหมู่บ้านก็ต้องจ่ายค่าสมาชิกศพครอบครัวละ 30 บาทและเป็นค่าน้ำ ค่าไฟและอย่างอื่นแม่ฮุยบอกว่ามีให้จ่ายทุกวัน แม่ฮุยแก้วบอกว่าร้านนี้เป็นร้านเดียวที่มีความสัมพันธ์กับแม่ฮุยดี บางร้านในหมู่บ้านแม่ไปถามซื้อของในมือเรามีเงินสดอยู่เขาก็ไม่ยอมขายให้ มันเหมือนกับว่าเขาไม่ไว้ใจเรา เขามองว่าเราเป็นคนที่ไม่ซื่อสัตย์จนไม่มีเงินกลัวว่าเราจะแปะแล้วไม่สามารถหาเงินมาจ่ายคืนให้กับเขาได้ เวลาเราไปขอซื้อของเขา ทั้งๆ ที่ของเขามีแต่เขาก็ไม่ยอมขายให้เราเขาจะบอกว่าของที่เราต้องการนั้นมันหมดแล้ว ช่วงหลังแม่ฮุยจึงไปซื้ออยู่ร้านเดียวที่เวลานั้นสนิทกันไม่มีเงินก็ขอแปะเขาแม่ฮุยรู้สึกสบายใจกว่าที่จะไปซื้อที่ร้านอื่น

สำหรับความช่วยเหลือด้านอื่นของคนในหมู่บ้านดงปากกล้วยแม่ฮุยบอกว่าปัจจุบันไม่ค่อยมีแล้วเพราะชาวบ้านต่างคนก็ต่างทำมาหากินไม่ค่อยได้ไปมาหาสู่กัน แม้แต่เวลาป่วยต้องไปโรงพยาบาลก็ต้องเหมารถคนในหมู่บ้านไปในขณะที่บ้านอื่นเขาขอความช่วยเหลือกันได้หรือเพียงแค่ออกค่าน้ำมันรถเท่านั้น

ความช่วยเหลือภาครัฐ

ขณะนี้แม่ฮุยแก้วได้รับความช่วยเหลือจากสวัสดิการของรัฐเพียงอย่างเดียวคือ สวัสดิการเกี่ยวกับค่ารักษาพยาบาลแต่ไม่ได้รับเงินสงเคราะห์คนชรา แม่ฮุยแก้วบอกว่าตนและสามีได้รับบัตรสงเคราะห์ค่ารักษาพยาบาลมานานแล้ว ซึ่งตอนนี้แม่ฮุยป่วยเป็นโรคเบาหวานและโรคหัวใจ เวลาไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรือสถานอนามัยตนจะเอาบัตรนี้ไปให้ก็จะเสียเงินน้อยลงหรือถ้าไม่มีเงินจริงๆหมอก็ไม่คิดเงิน ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านในหมู่บ้านก็ได้บัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยกันเกือบทุกคนในหมู่บ้าน

สำหรับเงินสงเคราะห์คนชราเดือนละ 300 บาทนั้นแม่ฮุยแก้วและสามีไม่ได้รับ ขณะนี้แม่ฮุยก็เป็นกังวลอยู่ว่าเมื่อไหร่ที่ตนจะได้รับ ทั้งๆที่เมื่อผู้ใหญ่บ้านบอกให้ผู้สูงอายุไปลงชื่อในครั้งแรกนั้นตนเองและสามีก็ไปลงชื่อ แต่พอถึงเวลาที่คนอื่นเขาได้ครอบครัวตนกลับก็ไม่ได้รับ ตนเองไม่รู้เหมือนกันว่าเป็นเพราะอะไร คนอื่นเขาก็บอกว่าแม่ฮุยแก้วคงจะได้อยู่แต่ไม่รู้จะได้เมื่อไหร่ เมื่อผู้วิจัยอาสาจะถามผู้ใหญ่บ้านให้แม่ฮุยแก้วก็ไม่ได้ต้องการให้ถามกลัวผู้ใหญ่บ้านจะไม่พอใจ แม่ฮุยจะไม่พอใจ(ไม่สบายใจ)ภายหลัง ท่าทีของแม่ฮุยที่เป็นกังวล

เรื่องสิทธิของตนแต่ไม่รู้ว่าจะสอบถามจากผู้มีอำนาจในหมู่บ้านอย่างไรนั้น ในทัศนะของผู้วิจัยนั้นสะท้อนให้เห็นการไม่มีอำนาจของคนจนที่ไม่มีเครื่องในหมู่บ้าน (อันเป็นอำนาจต่อรองหรือเกราะคุ้มภัยอย่างหนึ่ง) และอยู่ในฐานะที่ต้องพึ่งพิงผู้มีอำนาจในหมู่บ้าน การเจียมเนื้อเจียมตัวการไม่แสดงถึงท่าทีการเรียกร้องตรวจสอบเป็นความปลอดภัยในระยะยาว กรณีนี้จะต่างจากแม่อุ้ยคำซึ่งบอกว่าเป็นญาติห่างๆกับผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

ความทุกข์ความกังวลใจ

แม่อุ้ยเล่าว่าการที่ต้องเลี้ยงชีวิตด้วยการขอข้าวทำให้ตนถูกดูหมิ่นดูแคลนจากชาวบ้าน ตั้งแต่อดีต 30-40 ปีที่ผ่านมาจะถูกถามจากคนที่ตนไปขอบริจาคข้าวว่าทำไมถึงไม่ทำมาหากินเช่นคนอื่นเขาแต่กลับมาขอทาน รวมทั้งคนในหมู่บ้านก็แสดงกิริยาดูถูกดั่งเช่นปรากฏจากการซื้อข้าวของกับคนในหมู่บ้านที่ผู้คนก็แสดงออกว่าตนไม่มีความสามารถในการจ่าย แต่อย่างไรก็ตามด้วยความจำเป็นที่จะต้องทำก็ทำให้ชินชากับการถูกดูถูก ความทุกข์ที่สุดของแม่อุ้ยในปัจจุบันคือการที่ต้องหาเลี้ยงปากท้องและความกลัวว่าตนจะล้มเจ็บจนไม่สามารถจะออกไปขอข้าวได้ แม่อุ้ยบอกว่าขอข้าวมา 40 กว่าปี ตั้งแต่อายุ 30 จน 70 กว่าปียังไม่ได้หยุดพัก ตอนยังสาวก็หาเลี้ยงลูกเป็นหลักหวังไว้ว่าเมื่อลูกโตขึ้นจะได้พักแต่ก็เป็นดังหวังปัจจุบันก็หาเลี้ยงตนเองและสามีรวมทั้งเผื่อแผ่ไปยังลูกชาย นอกจากนี้ความทุกข์ที่เกาะกุมจิตใจของแม่อุ้ยมาจากความผิดหวังในตัวลูกทั้งหมด ลูกสาวที่มีอยู่ถึง 6 คนก็ไม่ส่งเสียดูแลแม่ ทำให้ตนเองยังคงต้องออกไปขอทานขอข้าวอยู่จนปัจจุบัน ความที่ลูก 6 คนไม่สนใจดูแลและลูกชายก็ดื่มเหล้าหนัก จึงทำให้ไม่มั่นใจว่าวันหนึ่งลูกชายที่เลี้ยงดูอยู่ในปัจจุบันจะทอดทิ้งตนหรือไม่(จากคำบอกเล่าของชาวบ้านนอกจากลูกชายของแม่อุ้ยแล้วดื่มเหล้าแล้วยังเที่ยวผู้หญิงหนักมาก คิดว่าระยะยาวอาจเป็นไปได้ที่จะติดเอดส์) แม่อุ้ยบอกว่าตนถ้าตนเสียชีวิตก็ให้เก็บศพไว้วันเดียวก็พอ "แม่ไม่อยากมีชีวิตอยู่ แม้เป็นศพก็ให้อยู่นบนโลกนี้สั้นที่สุดแต่วันเดียวก็พอ"

แม่อุ้ยเล่าว่าที่แรกตนคิดว่าโชคดียที่มีลูกผู้หญิงเพราะเมื่อเขามีครอบครัวแล้วเขาคงจะเอาตัวมาอยู่ดูแลเลี้ยงพ่อแม่ แต่ปรากฏว่าลูกสาวทั้งหมดไม่มีใครแม้แต่คนเดียวที่จะมาดูแลพ่อแม่ตนเองก็ไม่เข้าใจเหมือนกันว่าเขาทั้งให้พ่อแม่เขาอยู่เพียงลำพังสองคนได้อย่างไร สองเฒ่าก็ได้แต่ปลงและปลอบใจกัน แม่อุ้ยยอมรับว่าในความรู้สึกเล็กๆแล้วกลัวที่จะถูกทอดทิ้งเพราะเห็นในทีวีที่คนเฒ่าคนแก่ถูกลูกหลานละทิ้งดูแล้วก็คล้ายกับกรณีของตนเอง ไม่รู้ว่าเมื่อตัวเองแก่ไม่สามารถที่จะทำอะไรแล้วลูกชายที่เหลือเพียงคนเดียวเขาจะทิ้งไปเหมือนตัวอย่างในทีวีหรือไม่ แม่อุ้ยแถมบอกว่าทุกวันนี้ตนอยากไปอยู่ที่บ้านพักคนชรา(ของกรมประชาสงเคราะห์)อย่างน้อยเขาก็มีข้าวมีที่หลับที่นอนและในยามเจ็บป่วยทางเขาก็ยังดูแลหาหมอยาให้ แม่อุ้ยแถมเคยปรึกษากับพ่ออุ้ยอุ๊ดซึ่งเป็นสามีแต่พ่ออุ้ยอุ๊ดไม่ยอมให้ไป ยิ่งช่วงหลังพ่ออุ้ยอุ๊ดหลงๆลืมๆบางครั้งก็ถือมีดออกตามหาแม่อุ้ยแถมเพราะคิดว่าแม่อุ้ยออกบ้านไปมีชู้ บางครั้งก็ปิดประตูขังแม่อุ้ยไว้แม่อุ้ยบอกว่ากลางคืนนอนก็ต้องคอยระวังว่าพ่ออุ้ยอุ๊ดจะทำร้ายตนหรือไม่ นี่ก็เป็นปัญหาใหม่ที่แม่อุ้ยต้องเผชิญ หากวาระสุดท้ายไม่มีใครดูแลแล้วแม่อุ้ยคิดว่าตนก็เลือกที่จะอยู่ในบ้านพักคนชรา ความหวังแม่อุ้ยก็เช่นเดียวกับแม่อุ้ยบัวตองก็คือหวังว่าชาติหน้าตนจะมีชีวิตที่ดีกว่านี้

กรณีศึกษาที่ 3 แม่ฮ้อยคำ

แม่ฮ้อยคำอายุ 83 ปี อาศัยอยู่ในบ้านที่สร้างขึ้นอย่างง่าย ๆ ด้วยอิฐบล็อกกับหลานสาวอายุประมาณ 15 ปีที่พ่อและแม่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ บ้านหลังนี้เพิ่งสร้างขึ้นไม่ถึง 2 ปีแทนที่กระท่อมโยนหลังเก่าจากการบริจาควัสดุจากพระรูปหนึ่งซึ่งดูแลผู้ติดเชื้อเอดส์ระยะท้ายสุดโดยที่ผู้วิจัยเป็นผู้ประสานงานให้ ขณะนี้แม่ฮ้อยคำไม่ได้ออกไปขอข้าวแล้วเพราะเหนื่อยหอบเดินไกลๆไม่ไหว อาศัยเงินทองที่หลานสาวคนเล็กชื่อสมมุติว่า "แพรว" รับจ้างเขียนบาติกในโรงงานข้างบ้านหลังจากเลิกเรียนช่วงเย็นและเสาร์อาทิตย์ เดือนๆหนึ่งก็ได้เงิน 300-400 บาท หากเดือนไหนมีวันหยุดหลายวันก็อาจเก็บถึง 1,000 บาท แม่ฮ้อยมีเงินที่ได้จากประสาชงเคราะห์เดือนละ 300 บาท 3 เดือนได้รับครั้งหนึ่ง แต่ค่าใช้จ่ายหลักของครอบครัวแม่ฮ้อยก็คือการผ่อนชำระหนี้สินที่ลูกชายซึ่งเสียชีวิตไปเอาที่บ้านไปจำนองไว้ห้าหมื่นบาท โดยผ่อนเดือนละ 1,000 บาท หลานสาวคนโตที่แต่งงานแยกครอบครัวไปช่วยออก 500 บาท บางเดือนก็มีจ่ายบางเดือนก็ไม่มี ถึงวันนี้ยังคงค้างชำระอยู่ เกือบ 3 หมื่นบาท แม่ฮ้อยเล่าว่าก่อนหน้านี้ยังมีน้องชายของแม่ฮ้อยช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่าย แม้ว่าน้องชายแม่ฮ้อยจะอายุ 60 กว่าแล้วและขาพิการมาแต่กำเนิด แต่ในช่วง 2 ปีก่อนที่แกจะเสียชีวิตก็ได้รับจ้างเฝ้าโรงงานบาติกที่หลานสาว "แพรว" ช่วยงานอยู่แต่หลังจากที่ลุงติน้องชายแม่ฮ้อยเสียชีวิตรายได้ส่วนนี้ก็ขาดหายไป โรงงานบาติกที่อยู่ข้างบ้านแม่ฮ้อยนับว่าช่วยเหลือครอบครัวของแม่ฮ้อยมาตลอด ตั้งแต่เริ่มต้นเปิดโรงงานแพรวหลานสาวแม่ฮ้อยเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พอได้ก็เข้าไปหัดเขียนบาติกในโรงงาน โดยคิดว่าตนคงไม่มีโอกาสเรียนต่อ แต่คุณครูในโรงเรียนได้มาขอแม่ฮ้อยให้อนุญาตหลานสาวให้เรียนต่อพร้อมทั้งขอทุนการศึกษาจากมูลนิธิหมอมเสม ระหว่างที่เรียนแพรวก็ทำงานรับจ้างเขียนบาติกช่วงหลังเลิกเรียนและในวันหยุดเพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่าย เมื่อรวมกับรายได้จากน้องชายแม่ฮ้อยรับจ้างดูแลโรงงาน และแม่ฮ้อยได้จากประสาชงเคราะห์ก็พอทำให้สามชีวิตอยู่ได้

แม่ฮ้อยคำเล่าให้ฟังว่าตนเองเป็นคนในหมู่บ้านใกล้เคียงแต่ย้ายติดตามแม่ซึ่งมาแต่งงานใหม่กับคนในหมู่บ้านดงปากกล้วยในขณะที่ยังได้ 12 ปี ช่วงชีวิตตั้งแต่เด็กก็มีความยากลำบากต้องออกไปรับจ้างคนอื่นเขาทุกอย่างรวมทั้งการไปรับจ้างเก็บใบเมี่ยงใกล้ตีนดอยร่วมกับคนอื่นในหมู่บ้าน ส่วนน้องชายพิการนั้นเขาเก่งสามารถรับจ้างเกี่ยวหญ้ามาให้วัวกินได้ ช่วงที่คนอื่นไปขอข้าวเนื่องจากภาวะความแห้งแล้งนั้นแม่ฮ้อยก็ออกไปขอข้าวเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ โดยเริ่มขอตั้งแต่อายุประมาณ 31 ปี ลัดเลาะเดินทางไปบนเส้นทางเดียวกับแม่ฮ้อยแก้วและแม่ฮ้อยบัวตอง จนลูกชายคนเดียวโตเป็นหนุ่มสามารถออกไปรับจ้างจึงหยุดการออกไปขอ ลูกชายแม่ฮ้อยและลูกสะใภ้เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ได้ประมาณ 4 ปีมาแล้วโดยทิ้งลูกไว้ 2 คน หลานคนโตของฮ้อยอายุประมาณ 22 ปีแต่งงานกับคนในหมู่บ้านใกล้เคียงและย้ายออกไปอยู่กับสามี ขณะนี้มีลูก 1 คน อายุ 3 ขวบ หลานคนที่สองคือแพรวอาศัยอยู่กับฮ้อย ในช่วงที่ลูกชายแม่ฮ้อยยังมีชีวิตอยู่ได้เอาที่บ้านไปจำนองแต่เมื่อป่วยด้วยเอดส์จึงไม่มีความสามารถในการไปถ่ถอนจนในท้ายที่สุดแม่ฮ้อยและคนที่เหลือในครอบครัวจึงต้องรับภาระในการผ่อนหนี้ดังกล่าว

แม่ฮ้อยบอกว่าถ้าตนมีกำลังอยู่ก็คงออกไปขอข้าวแต่นั่นตนแก่มากเดินไปไกลก็เหนื่อยหอบจึงต้องอาศัยการเก็บผักข้างรั้วเก็บผลไม้ที่พอมีขายได้ 5 บาท 10 บาทก็พอซื้อของซื้อพริก ปลายาว มาทำกินกัน สิ่งแม่ฮ้อยเป็นห่วงคืออนาคตของแพรวอยากให้เธอเรียนให้สูงเท่าที่เธอต้องการ ที่สำคัญอีกประการก็คือความกลัวว่า

จะสูญเสียที่ดินเพราะเป็นสิ่งสุดท้ายที่จะทำให้แพรวมีที่อยู่เป็นของตนเอง

ในส่วนของแพรวนั้นเธอเป็นเด็กที่เสียบๆ บุคลิกความคิดดูเป็นผู้ใหญ่เกินอายุด้วยเหตุที่ต้องเผชิญปัญหาครอบครัวตั้งแต่เด็ก เธอต้องรับภาระในการผ่อนหนี้สินที่พ่อแม่ทิ้งไว้ทำให้เธอต้องลำบากอดออมและหารายได้เพิ่ม ทั้งการรับจ้าง เขียนสืบาติคในโรงงานได้ค่าจ้างชิ้นละ 5 บาท รวมทั้งการเข้าร่วมกับองค์กรคริสเตียนที่จะมีค่าตอบแทนให้เดือนละ 300 บาท เพื่อเก็บเงินสำหรับทั้งเป็นค่าใช้จ่ายระหว่างการเรียน(แม้จะได้รับเงินช่วยเหลือค่าเล่าเรียนจากมูลนิธิหมอมสแต่ก็เพียงพอเฉพาะค่าเทอม)ภายใต้ความลำบากนี้เธอยืนยันที่จะไม่ขอกู้เงินเพื่อการเล่าเรียนเพราะขัดต่อการเป็นหนี้ เธอได้พยายามมองความลำบากในแง่มุมใหม่ดังที่บันทึกไว้ว่า

“...ชีวิตของคนจนใช้ว่าจะเลวร้ายไปเสียทั้งหมด มันก็มีสิ่งที่ดีๆอยู่เหมือนกัน คือเป็นแรงผลักดันให้เราสู้ชีวิต การที่ต้องทำงานเลี้ยงดูยายพร้อมกับไถ่หนี้ที่พ่อแม่ก่อไว้ ทำให้ได้เรียนรู้มากมายเกี่ยวกับความยากจน เด็กคนนี้มีหวังว่าสักวันจะแสดงให้คนทั้งโลกได้รับรู้และคนที่เคยนิทาว่าร้ายกลับมานับถือยกย่องให้เป็นคนที่มีความพยายาม...”

เครือข่ายความช่วยเหลือ

เมื่อเทียบกับแม่ฮุยบัวตองและแม่ฮุยแก้วพบว่าแม่ฮุยคำมีเครือข่ายความช่วยเหลือสูงสุด เป็นด้วย 3 สาเหตุคือ เครือญาติของแม่ฮุยมีมาก และที่ตั้งของบ้านก็อยู่ท่ามกลางเครือญาติแม้ว่าแต่ละคนจะยากจนแต่ก็ยังช่วยเหลือกันอยู่ ทั้งนี้ผู้ใหญ่บ้านก็เป็นเครือญาติห่างๆของแม่ฮุย สาเหตุที่สอง การมีเครือข่ายกับองค์กรพัฒนาเอกชนหรือมูลนิธินอกหมู่บ้าน เครือข่ายดังกล่าวมาจากเงื่อนไขพิเศษที่แม่ฮุยแก้วและแม่ฮุยบัวตองไม่อาจเข้าถึงได้นั่นก็คือการที่แม่ฮุยมีหลานสาวที่กำลังอยู่ในวัยเรียนและเป็นเด็กกำพร้าเอดส์ สาเหตุที่สาม การที่หลานสาวทั้งสองคนต่างก็เลี้ยงดูและสงเคราะห์แม่ฮุย ทำให้เครือข่ายในเชิงเศรษฐกิจของแม่ฮุยดีที่สุดคือสามารถซื้อของได้ทุกร้านแต่ร้านที่แม่ฮุยใช้บริการบ่อยคือร้านค้าของผู้ใหญ่บ้าน

ความหวังในชีวิต

ความหวังหลักของแม่ฮุยคือความต้องการเห็นที่ดินตกเป็นของแพรวหลานสาวคนเดียวแม่ฮุยบอกว่าถ้าเป็นไปได้ต้องการไถ่ถอนที่ออกมาก่อนที่ดินจะตาย ซึ่งนักวิจัยเห็นว่าทัศนะของแม่ฮุยน่าจะเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะการอยู่รอดของคนยากจนอย่างน้อยต้องมีที่อยู่เป็นของตนเองและหากที่อยู่นั้นแวดล้อมด้วยเครือข่ายที่ช่วยเหลือกันก็มีโอกาสที่จะอยู่รอดโดยไม่ทุกข์ยากลำบากเกินไป ความหวังอีกประการก็คือการมีแหล่งความช่วยเหลือให้หลานสาวได้เรียนสูงที่สุดที่จะไม่มีชีวิตลำบากมากเช่นที่ผ่านมา

ส่วนความหวังสำหรับตนเองก็เป็นความหวังในโลกหน้า ที่ตนและครอบครัวจะไม่เกิดมายากลำบาก เช่นที่เป็นอยู่ ยกตัวอย่างเช่นในช่วงงานสลากภัตรนั้นเป็นช่วงที่คนในบ้านปงซึ่งอยู่ในฐานะผู้ขอได้เป็นฝ่ายให้ทานแก่ญาติที่มาช่วยในพิธีบุญ แม่ฮุยคำก็จะเตรียมข้าวของไปทำบุญตามฐานะของตนคือในปริมาณที่ไม่มากนัก รวมทั้งเตรียมข้าวไปให้ทานกับญาติที่มาจากหมู่บ้านอื่น แม่ฮุยสะท้อนความเห็นว่าเป็นการให้ทานตอบแทนกับคนยากจนและเป็นการปลดปล่อยสิ่งที่ไม่ดีไม่งามในตัวเองและในครอบครัว เพื่อขอผลบุญไม่ให้

ลูกหลานของตนไม่ต้องมาเป็นขอทานอีกรวมทั้งขอให้มิโชคลาภในชีวิต

กรณีศึกษาที่ 4 ป่านุช

ป่านุช อายุ 42 ปี เดิมเป็นคนในหมู่บ้านต้นม่วงซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงแต่มาแต่งงานกับสามีซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านดงปากกล้วย ครอบครัวเดิมของทั้งคู่ต่างก็เป็นคนยากจนไม่มีที่ดินทำกิน ปัจจุบันสามีของป่านุชมีอาชีพรับจ้างก่อสร้างได้ค่าแรงวันละ 150 บาท ส่วนป่านุชมีอาชีพหลักในการรับจ้างปักผ้า มีรายได้วันประมาณ 100-120 บาทต่อวัน ป่านุชเล่าว่าอาชีพและความเป็นอยู่ของครอบครัวในช่วง 2-3 ปีนี้ดีขึ้นกว่าเดิมย้อนหลังเมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมามีป่านุชและสามีไม่มีอาชีพที่ยึดเป็นหลักในการทำงาน ทั้งสองก็ประกอบอาชีพในการรับจ้างทำนาและรับจ้างทั่วไป เมื่อพ้นจากฤดูกาลทำนาต้องเร่ร่อนออกไปรับจ้างตามที่ต่างๆเป็นช่วงๆ บางครั้งไปไกลถึงจังหวัดเชียงรายเพื่อทำงานในโรงงานบ่มใบยาสูบเป็นเวลาหลายเดือน ป่านุชเคยออกไปขอข้าวกับอุ้ยบัวตองในหมู่บ้านต่างอำเภออยู่ช่วงหนึ่ง แต่ก็ยุติด้วยสาเหตุหลายประการคือถูกประณามจากคนในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน การประณามจากคนในหมู่บ้านมีทั้งการขู่มิให้ลูกหลานถูกเหยียดหยามถึงลูกและสามีโดยเฉพาะสะท้อนให้เห็นถึงความไม่มีศักยภาพของผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว และคนในหมู่บ้านที่ไปขอข้าวก็ตั้งคำถามว่าทำไมถึงไม่ทำมาหากินอย่างอื่นทั้งนี้เพราะวัยของป่านุชยังอยู่ในวัยทำงาน เมื่อมีทางเลือกของการรับจ้างปักผ้าที่ให้ค่าตอบแทนที่พอสมควรและตรงกับความถนัดของตน จึงค่อยๆยุติการออกไปขอข้าวรวมทั้งยุติการขอรับบริจาคในงานสลากภัตรที่จัดขึ้นในหมู่บ้านดงปากกล้วย อย่างไรก็ตามในช่วงของงานพิธีสลากภัตรนอกหมู่บ้านป่านุชก็ได้ออกไปรับบริจาคโดยให้เหตุผลว่าคนในหมู่บ้านแทบทุกคนก็ออกไปขอรับบริจาคพร้อมกันไม่มีใครจะถูกเหยียดหยามใคร และเป็นการเข้าร่วมในพิธีบุญที่ผู้มาให้ทานก็เต็มใจที่จะบริจาคทานแก่ยากจน ไม่มีใครมานั่งซักถามในเชิงดูแคลน

เส้นทางที่ป่านุชวางแผนไว้สำหรับอนาคตของลูกภายใต้โอกาสของชีวิตที่จำกัดมีความน่าสนใจเป็นอย่างมากและชี้ให้เห็นช่องทางศาสนาที่เปิดไว้สำหรับผู้ยากจน กล่าวคือ ป่านุชมีลูกชาย 2 คน ขณะนี้อายุ 18 ปี และ 13 ปี เส้นทางชีวิตที่ป่านุชวางไว้ให้ลูกชายทั้งสองมีลักษณะเหมือนกันกล่าวคือ ในช่วงการศึกษาภาคบังคับให้เรียนหนังสือในโรงเรียนบ้านดงปากกล้วยใกล้บ้าน หลังจากนั้นก็ให้บวชเรียน โดยลูกชายคนโตได้จัดพิธีบวชตามธรรมเนียมของชาวบ้านซึ่งเสียค่าใช้จ่ายมากต้องกู้หนี้ยืมสินและผ่อนชำระเป็นเวลานาน แต่หลังจากบวชเรียนอยู่ 2 ปีลูกชายก็สึกเพราะไม่ต้องการเรียนหนังสือแต่ต้องการทำงาน ในขณะนี้ลูกชายคนโตทำงานในโรงงานทำของใช้ของที่ระลึกจากไม้ในหมู่บ้านต้นม่วงซึ่งห่างจากบ้านประมาณ 1 กิโลเมตร ได้ค่าจ้างประมาณ 150 บาทต่อวัน ในช่วงกลางวันก็กลับมากินอาหารกลางวันที่บ้าน ช่วงตอนเย็นก็ทำไม้กวาดทางมะพร้าวเป็นรายได้เสริม ส่วนลูกชายคนเล็กป่านุชวางแผนจะให้บวชเรียนหลังจากจบชั้นประถมศึกษาโดยในครั้งนี้จะให้บวชสามเณรภาคฤดูร้อนที่จัดขึ้นในตัวเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นการอุปสมบทหมู่ซึ่งจะประหยัดค่าใช้จ่าย และให้เรียนหนังสือต่อเช่นเดียวกับพี่ชาย

ป่านุชมีความหวังต่อลูกชายคนที่สองให้สามารถเรียนหนังสือให้ได้สูงที่สุด เพื่อที่จะได้มีงานมั่นคงมี

เงินเดือนเลี้ยงตนเองได้ ส่วนลูกชายคนแรกเท่าที่เป็นอยู่ขณะนี้ก็รู้สึกพึงพอใจแล้ว สำหรับตนเองต้องการสะสมเงินเพื่อซื้อที่นา โอกาสที่ป้าหนูจะสามารถมีที่นาเป็นของตนเองได้ในขณะนี้ก็คือการเลี้ยงชีพจากหอยซึ่งก็เป็นภาพตัวแทนของคนทั้งหมู่บ้านที่ในวันหอยออกชาวบ้านจะเปิดวิทยุรอลุ้นการประกาศรางวัลเป็นที่ครึกครื้น

เครือข่ายการพึ่งพิงช่วยเหลือ

เนื่องจากชีวิตที่ผ่านมาของป้าหนูไม่ค่อยได้อยู่ในหมู่บ้านแต่เป็นการเคลื่อนย้ายไปรับจ้างในที่อื่น และในภายหลังก็มีอาชีพปักผ้าอยู่ในบ้าน ดังนั้นเครือข่ายความช่วยเหลือของป้าหนูจึงมี อยู่ 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรก เป็นเครือข่ายที่พึ่งพิงกันจากสายเครือญาติของสามีซึ่งปลูกสร้างบ้านอยู่ในระแวกใกล้เคียงและเป็นคนยากจนเหมือนกัน เช่นการหยิบยืมเงินค่าไฟฟ้าเล็กๆน้อยๆในยามขาดแคลน การแบ่งปันอาหารการกิน การใช้พื้นที่ดินของบ้านใกล้เคียงในการปลูกผักไว้แบ่งปันกันกิน การช่วยเหลือดูแลยามเจ็บป่วยเล็กน้อย ซึ่งเนื่องจากเป็นคนยากจนเหมือนกันจึงไม่สามารถช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจที่มากๆได้ ลักษณะที่สอง เป็นเครือข่ายในเชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างป้าหนูและคนยากจนอื่นกับกลุ่มคนที่มีฐานะดีในหมู่บ้านซึ่งเป็นคนกลางรับผ้าจากโรงงานมาให้ชาวบ้านรับจ้างปักเป็นรายชิ้น เนื่องจากป้าหนูมีฝีมือในการปักและทำงานไวจึงเป็นที่ต้องการของคนกลางที่รับผ้ามาจากข้างนอก เครือข่ายนี้เป็นเพียงความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างไม่สามารถเป็นที่พึ่งพิงด้านอื่นได้

จากกรณีศึกษาที่ผ่านมามีข้อสังเกตว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มคนยากจนนั้นมีเพียง 2 ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นเครือข่ายการช่วยเหลือพึ่งพิงระหว่างคนจนด้วยกัน อาจเป็นการแลกเปลี่ยนซื้อขายข้าวสารที่ได้มาจากการขอในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด การดูแลช่วยเหลือหยิบยืมกันเล็กๆน้อยๆ เป็นต้น และลักษณะที่สองเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจที่คนยากจนอยู่ในฐานะเป็นแรงงานราคาถูกหรือเป็นลูกค้าซื้อสินค้าของกลุ่มคนที่เป็นนายทุนเล็กๆในหมู่บ้าน ซึ่งกลุ่มคนจนต้องประคับประคองความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ให้มีความราบรื่นเพราะเป็นแหล่งพึ่งพิงทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเครดิตในการเชื่อข้าวของของตน การระมัดระวังการต่อรองการเรียกร้องสิทธิที่จะกระทบกระเทือนความสัมพันธ์ในระยะยาว สำหรับความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้นำที่เป็นทางการกับคนยากจนมีน้อยมาก หากจะมีก็เป็นเพียงการส่งผ่านความช่วยเหลือจากโครงการภาครัฐเท่าที่ผู้นำจะหยิบยื่นโอกาสให้ ซึ่งคนยากจนเหล่านี้มีข้อมูลน้อยกว่ารัฐให้ความช่วยเหลืออะไรบ้างและเช่นกันที่ไม่กล้าเรียกร้องสิทธิของตนเมื่อไม่ได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกับผู้อื่น

บทที่ 5

บทบาทความช่วยเหลือขององค์กรภายนอก และอุปสรรคกีดกันการเข้าถึงของคนยากจนในหมู่บ้าน

ในช่วงยุคสมัยของความเฟื่องฟูด้านการพัฒนา พบว่าในหมู่บ้านก็ได้มีการทำงานในรูปแบบกองทุนหลายประการ อาทิ

ธนาคารข้าว

ธนาคารข้าวตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 โดยโครงการแก้ไขปัญหาระยะยาวโครงการข้าวโดยการสนับสนุนของพัฒนาชุมชนอำเภอ โดยการตั้งคณะกรรมการ 6 คน มาจากคนที่สมัครใจและมีเวลา ซึ่งพบว่าเป็นคนชุดเดียวกันกับคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการมีหน้าที่ ควบคุมดูแลการจ่ายและคืนข้าว รวมทั้งทำบัญชี เพื่อให้มีการกู้ยืมข้าวขึ้น เงื่อนไขของการกู้ยืมคือยืม 100 กิโลกรัม ต้องคืน 130 กิโลกรัมในเวลา 3 เดือน การพิจารณาผู้กู้ดูจากความสามารถในการจ่ายเงิน เช่นฐานะ อาชีพ ประวัติการกู้ยืม และเนื่องจากวันยืมและคืนข้าวจะถูกนัดหมายให้ทุกคนมารวมตัวกันและมีการชานชื่อคนที่คืนและไม่คืนให้ทุกคนทราบทั่วกัน เงื่อนไขดังกล่าวไม่ได้เอื้อให้คนจนหลายๆในหมู่บ้านสามารถที่จะกู้ได้ เพราะไม่มีความสามารถในการจ่ายเงิน และการถูกแจ้งชื่อยังทำให้สูญเสียหน้าตาที่ตนไม่ค่อยมีอยู่แล้ว เมื่อถามคณะกรรมการก็ให้ความเห็นว่าจากการที่เคยให้คนจนในหมู่บ้านกู้แล้วไม่มีความสามารถในการจ่ายเงินทางคณะกรรมการคิดว่าปัญหาดังกล่าวทำให้ภาพลักษณ์ของธนาคารข้าวเสียหายเพราะไม่มีเครดิต ซึ่งหมายถึงคนส่วนน้อยทำให้คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเสียหาย การกู้ครั้งหลังรวมทั้งการกู้เงินออมต่างๆจึงพิจารณาจากความสามารถในการจ่ายเงินเป็นประเด็นสำคัญ

ผู้วิจัยเห็นว่ามีความผิดพลาดใน 2 ประเด็นกล่าวคือ ประเด็นแรก เนื่องจากตัวบุคคลที่อยู่ในคณะกรรมการถูกคัดเลือกโดยเงื่อนไขที่กีดกันคนยากจนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารด้วยการคัดเลือกจากคนที่มียศถาบรรดาศักดิ์ที่จะบริหารและบางคนเป็นนายทุนในหมู่บ้านจึงทำให้ไม่เข้าใจในเงื่อนไขของคนจน ประเด็นที่สอง กรอบแนวคิดของคณะกรรมการยึดถือการรอกงามการเติบโตในเชิงกำไรของกองทุนเป็นหลัก(เหมือนกลไกตลาดในแนวคิดของการค้าเสรี)แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องสวัสดิการและการช่วยเหลือผู้ยากไร้ในหมู่บ้านอันเป็นหัวใจสำคัญของกองทุนหมู่บ้าน ทำให้คนจนหลายๆในหมู่บ้านกลายเป็นอื่นหรือถูกกีดกันออกจากหมู่บ้านมากขึ้นเรื่อยๆ

ธนาคารวัวควาย

เป็นโครงการที่ริเริ่มโดยมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท วัดป่าตาราภิรมย์ อำเภอแมริม ซึ่งมีพระธรรมดิลก เป็นประธานมูลนิธิฯ ตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2521 เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาในพื้นที่อย่างยาวนานโดย มีลักษณะเป็นการทำงานทั้งสงเคราะห์ช่วยเหลือทั้งสร้างเงื่อนไขให้มีการแบ่งปัน การมอบวัวซึ่งได้จากการ บริจาค(สละเอาควาญ)จากญาติธรรมของหลวงพ่เจ้าอาวาสวัดป่าตาราภิรมย์ อำเภอแมริม ให้กับชาวบ้านที่ ยากจนโดยข้ามฆ่าหรือขายวัวตัวนั้น และต้องมีการจดทะเบียนวัว-ควาย และมีเงื่อนไขสัญญาในการเป็นเจ้าของ วัว-ควาย ข้อตกลงพอสังเขปก็คือหากวัวตก ลูกตัวแรก (ตัวเมีย) จะเป็นกรรมสิทธิ์ของมูลนิธิที่จะมอบต่อให้ กับคนอื่นต่อไป แต่ตัวอื่นๆจะเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าของ ทั้งนี้จะต้องจ่ายค่าเช่าวัวแก่มูลนิธิปีละ 100 บาท เป็นเวลาติดต่อกัน 5 ปี ซึ่งทุนนี้จะใช้ในการดำเนินกิจกรรมอื่นๆต่อไป ทั้งนี้ได้มีการตั้งคนในหมู่บ้านเป็นคณะ กรรมการของธนาคารวัว-ควายนั่นด้วย ในส่วนของตำบลปูลูคา อำเภอสันกำแพง มูลนิธิดำเนินการผ่านหนานศรี ทรน ตั้งแต่ครั้งยังอยู่ในสมณเพศซึ่งในขณะนั้นท่านเป็นพระนักพัฒนาในเครือข่ายของมูลนิธิมาก่อน โดยมูลนิธิ จะให้ชาวบ้านยากจนแสดงความจำนงที่จะรับวัว-ควายไปเลี้ยง หากมีคนยื่นความจำนงมากก็จะมีกำจับ สลาก และผู้ที่เป็นคณะกรรมการร่วมคนหนึ่ง ปัจจุบันนี้ดำรงตำแหน่งเป็น อ.บ.ต. ของหมู่บ้านด้วย

จากการศึกษาพบว่ามีชาวบ้านที่ยากจนหลายครอบครัวที่ได้รับวัว-ควายจากมูลนิธิ แต่อย่างไรก็ตาม ในครอบครัวที่ยากจนมากๆเช่นในครอบครัวที่เหลือแต่คนแก่และยังคงต้องออกไปขอข้าวก็ไม่มีเงื่อนไขชีวิตที่ สามารถจะเลี้ยงสัตว์เหล่านี้ได้เพราะจะต้องแบ่งเวลาในการไปเกี่ยวหญ้าหรือพาสัตว์ออกไปเลี้ยงในทุ่งนา ต้อง เรียนรู้วิธีดูแลหาคนมาฉีควัดขึ้นเป็นต้น การที่เลี้ยงสิ่งมีชีวิตที่ต้องดูแลในบ้านกลายเป็นภาระมากกว่าเป็นการ ช่วยเหลือ

โครงการเลี้ยงหมู

เป็นโครงการที่เริ่มมาจากภาครัฐ โดยมีการแบ่งปันลูกหมูในลักษณะคล้ายคลึงกับโครงการธนาคาร วัว-ควาย อุปสรรคที่คนยากจนมากๆไม่สามารถเข้าถึงได้ก็เช่นเดียวกัน ก็คือหากเอาหมูมาเลี้ยงก็จะกลายเป็น ภาระที่จะต้องเลี้ยงดูหาอาหารซึ่งจะต้องซื้อหาลงทุนเงินทอง การหาผักมาเลี้ยงก็มีได้หาง่ายเช่นในอดีตและตนเองก็ยังมีภาระเลี้ยงปากท้องไปวันๆ รวมทั้งในบางคนเช่นกรณีของอุ้ยบัวตอง เคยเลี้ยงหมูมาก่อนแต่ไม่มี เวลาไม่มีความรู้ในการดูแลทำให้หมูตายกองทุนไม่ได้รับผลประโยชน์จากลูกหมูในกรณีนี้จึงทำให้สูญเสีย เครดิตในการได้รับการพิจารณาจากกองทุนอีก กล่าวโดยสรุปก็คือโครงการดังกล่าวสามารถช่วยเหลือได้ในคน ที่ยังพอมีเวลาและเงื่อนไขการลงทุนอยู่บ้างแต่ไม่สามารถครอบคลุมถึงคนจนที่สุดหมู่บ้าน

บทที่ 6

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กลุ่มองค์กรและเครือข่ายในรูปแบบต่างๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน และปัญหาที่มีอยู่ในหมู่บ้าน

การที่จะเข้าใจการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและแหล่งความช่วยเหลือต่างๆของคนยากจนในหมู่บ้านจำเป็นต้องเข้าใจภาพโดยรวมเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนในหมู่บ้านเป็นเบื้องต้น ทั้งนี้อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าความแตกต่างทางชนชั้นในหมู่บ้านมีค่อนข้างสูง ความสัมพันธ์ในเชิงช่วยเหลือเกื้อกูลมีค่อนข้างน้อย

6.1 ความสัมพันธ์ในแนวดิ่งที่พบในหมู่บ้าน ทั้งนี้พอจะแบ่งความสัมพันธ์ในแนวดิ่งที่ทำให้คนยากจนอยู่ในฐานะพึ่งพิงและเสียเปรียบได้ 2 ประการคือ

6.1.1 ความสัมพันธ์เมื่อมองจากการปกครองในหมู่บ้าน

ความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านคงปากกล้วย มีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างมาก หากพิจารณาภายในหมู่บ้านจะเห็นว่าอำนาจในการบริหารจัดการหมู่บ้าน ตลอดจนการรับรู้ข่าวสารและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ในกลุ่มที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านมีค่อนข้างสูง แต่ความสนใจในการดูแลและกระจายข้อมูลเหล่านั้นให้กับคนจนในหมู่บ้านกลับไม่ได้รับความสนใจ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาร่วมกับการที่เจ้าหน้าที่ระดับล่างไม่ค่อยได้ให้ความสนใจหมู่บ้านนี้ และเงื่อนไขที่คนจนในหมู่บ้านต้องใช้ความสนใจและเวลาในการประกอบอาชีพยั้งทำให้โอกาสในการเข้ามารับรู้ข้อมูลข่าวสารมีน้อยมาก ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงการนำพาตนเองเข้าสู่ช่องทางในการได้รับการช่วยเหลือดังกล่าวซึ่งต้องติดต่อกับบุคคลหน่วยงานภายนอกที่ตลอดชีวิตตนไม่คุ้นเคยและขาดความเชื่อมั่นที่จะเข้าไปติดต่อดังกล่าว ทำให้บุคคลที่สำคัญที่สุดในสายตาของชาวบ้านกลุ่มนี้ซึ่งจะช่วยให้พวกเขาเข้าถึงแหล่งความช่วยเหลือจากราชการก็คือผู้ใหญ่บ้าน กรณีที่ชี้ให้เห็นชัดเจนถึงการขาดโอกาสในการได้รับความช่วยเหลือที่ชัดเจนก็คือ กรณีของลุงดี

...ลุงดี อายุ 67 ปี ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว เป็นคนพิการแต่กำเนิด คือขาข้างหนึ่งมีความยาวถึงแค่เข่า มีฐานะเป็นน้องชายของอ้ายคำ ได้เล่าว่าแม้นพิการมาแต่กำเนิดแต่ก็สามารถทำงานหลาย อย่างได้เช่นการถางหญ้า โดยใช้วิธีการคลานไป ลุงไม่เคยรู้ว่าทางราชการเขาบริจาครถที่ใช้มือโยกให้คนพิการ ก็อยู่ได้ด้วยการทำงานแบบนี้นี่มาจนอายุได้ 65 ปี ผู้ใหญ่บ้านหรือเจ้าหน้าที่ราชการก็ไม่เคยบอกกล่าว ลุงได้ทราบว่า ราชการบริจาครถก็เพราะมีคนพิการด้วยกันซึ่งรถดังกล่าวเข้ามาในหมู่บ้านเมื่อตนอายุได้ 65 ปีแล้วจึงได้พูดคุยไต่ถามว่าได้มาอย่างไรก็พบว่าจะต้องไปยื่นขอที่ประชาสงเคราะห์จังหวัด ลุงจึงได้ขอให้ผู้ใหญ่บ้านและญาติๆให้ช่วยพาตนไปส่งที่สำนักงานสงเคราะห์จังหวัดแต่ไม่มีใครเลยในหมู่บ้านที่อาสาพาตนไป ในท้ายที่สุดก็ต้องเหมารถของเขาไป ลุงบอกว่าถ้ามีโอกาสได้รถมานาแล้วก็คงไม่ลำบากมากเท่านี้ คงสามารถไปไหนมาไหนได้หรือมี

ทางเลือกอื่นของชีวิต เช่นซื้อออกไปขายล็อตเตอรี่ที่ตลาดหรือหมู่บ้านใกล้เคียง

ลุงดีได้สะท้อนถึงเหตุการณ์ที่ต้องใช้เงินในการแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือจากเครือญาติเมื่อขอให้ไปส่งดังกล่าวว่า ปัจจุบันคนในหมู่บ้านไม่ค่อยมีความรักความสงสารเห็นใจซึ่งกันและกัน หรือสามัคคีกันเหมือนแต่ก่อน นับวันยังมีปัญหาและมีความขัดแย้งกันเกิดในหมู่บ้านมากขึ้น คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเห็นแก่ตัวเหมือนต่างคนต่างอยู่ไม่ค่อยให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ถ้าหากคนหนึ่งคนใดหรือครอบครัวไหนในหมู่บ้านทำมาหากินดีขึ้นหน่อยหรือมีฐานะที่ดีขึ้นก็จะเป็นที่อิจฉาของคนอื่นในหมู่บ้านเดียวกัน แม้แต่ญาติพี่น้องกันเองก็ตาม ในขณะที่เดียวกันคนที่ทำมาหากินแล้วมีฐานะดีขึ้นมากก็จะมองชาวบ้านอีกกลุ่มที่จนกว่านั้นเป็นที่รังเกียจของตน ไม่ต้องการให้การพึ่งพาช่วยเหลือ เมื่อก่อนเขตบ้านรวัดกันยังมีการเปิดเขตรื้อบ้านกันเพื่อเป็นทางเดินสำหรับที่จะไปมาหาสู่กันได้ แต่มาเดี๋ยวนี้นบ้านไหนที่ขัดแย้ง เป็นที่รังเกียจ หรือเป็นที่อิจฉากันเกิดขึ้นมาเมื่อไรแล้วนั้น ต่างฝ่ายต่างกันรั้วเขตบริเวณบ้านของตนเองไม่ยอมให้มีการเดินผ่านเขตบ้านตนเอง ยิ่งคนที่รวยและมีเงินก็จะไม่ค่อยไปมาหาสู่กันและเวลาเห็นเพื่อนบ้านคนอื่นเดือดร้อนขึ้นมาขอความช่วยเหลือก็จะไม่ค่อยช่วยเหลือ เวลาพูดคุยกันเขาพูดคุยด้วยดีและคุยได้สนุก แต่พอถึงเวลาขอความช่วยเหลือจากเขาจริงขึ้นมากลับไม่ยอมช่วย ลุงดีเปรียบว่า คนจีนเขาจะมีคติอยู่ว่า“หากมีเพื่อนญาติคนใด ล้มลงไปนั้น เราจะต้องช่วยให้เขาได้มีโอกาสลุกขึ้นอย่างน้อย 3 ครั้งก่อนแล้วปล่อย”

ชาวบ้านที่ยากจนแล้วว่า ชาวบ้านที่ยากจนส่วนใหญ่จะไม่อยู่ในสายตาของชาวบ้านที่มีฐานะและผู้นำหรือคณะกรรมการหมู่บ้านเลย รวมทั้งยังเหยียดหยามดูถูกคนยากคนจนอีก หลายคนไม่สามารถบอกได้ว่าใครเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ใครดูแลเรื่องธนาการข้าว บางคนบอกว่าตลอด 20 ปีของการปกครองของผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน ไม่เคยเห็นพวกเขามาเยี่ยมเยียนถามทุกข์สุข จะมีโอกาสได้ถามพูดคุยก็ต่อเมื่อไปซื้อของ(บ้านผู้ใหญ่บ้านชายของข้า)ที่บ้านผู้ใหญ่หรือเมื่อเขาเรียกประชุม เวลาประชุมพวกเขาก็ไม่สนใจกลุ่มคนที่ยากจน หากมีโครงการช่วยเหลือหรืองบประมาณต่างๆที่ยากจนไม่มีโอกาสรับรู้เลย แม้แต่การกู้เงินก็จะพูดคุยกันในช่วงคณะกรรมการ เมื่อคนยากจนรับทราบไปติดตามก็จะได้คำตอบว่ามีคนกู้กันไปหมดแล้ว กองทุนยาประจำหมู่บ้านที่ทางอนามัยจัดตั้งก็ไม่ทราบว่าเป็นอะไรรู้แต่ว่าเวลาไม่สบายก็ต้องไปซื้อเอา การเปิดกู้ยืมข้าวจากธนาการข้าวก็เปิดให้กู้กับคนที่เขาไว้ใจได้ ยิ่งพวกเขาต้องหาเข้ากินค่าก็ยิ่งไม่มีโอกาสไม่ค่อยรับรู้อะไร

กรณีดังกล่าวชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญของหมู่บ้านที่มีความแตกต่างทางฐานะและอำนาจอย่างน้อย 4 ประการคือ การไม่ได้รับความสนใจจากเจ้าหน้าที่รัฐในระดับล่าง ความแตกต่างในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของคนในหมู่บ้าน ความรับผิดชอบและใส่ใจในการพัฒนาเพื่อลดทอนความแตกต่างของผู้นำชุมชน และความปรีชาญาณต่างคนต่างอยู่ของชุมชนรวมทั้งการให้ความสำคัญของการอยู่รอดหรือความร่ำรวยในระดับปัจเจกของคนในหมู่บ้าน

6.1.2 ความสัมพันธ์เมื่อมองจากการพึ่งพิงทางด้านเศรษฐกิจ

หากมองหาความสัมพันธ์จากความแตกต่างทางเศรษฐกิจ ก็จะพบการพึ่งพิงทางเศรษฐกิจของคนบางกลุ่มกับคนในหมู่บ้านด้วยกันสูง โดยเฉพาะร้านค้าของนายบุญ(ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการหมู่บ้าน และ

คณะกรรมการของธนาคารข้าว) ชาวบ้านที่ยากจนบอกว่าบุคคลสำคัญ คนที่สองรองจากผู้ใหญ่บ้านที่ชาวบ้านยากจนต้องพึ่งพิงก็คือ นายบุญ แม่นายบุญจะเป็นคนในหมู่บ้านอื่นที่มาแต่งงานกับคนในหมู่บ้านดงป่ากล้วย แต่ก็เป็นคนที่มีความสำคัญเพราะเป็นเจ้าของร้านขายของชำที่มีสินค้าเกือบทุกชนิด 1 ร้าน ขายเหล้า 1 ร้าน ความร่ำรวยของเขาเกิดจากการขายที่ดินที่เป็นทรัพย์สินสมบัติของพ่อแม่ตนในอำเภออื่น และนำมาลงทุนค้าขายในหมู่บ้าน

ในขณะที่คนที่มีฐานะดีมีรถเป็นของตนเองในหมู่บ้านก็จะออกจับจ่ายใช้สอยในห้างสรรพสินค้าใหญ่ๆ ในตัวเมืองเชียงใหม่ที่ห่างไม่เกิน 30 กิโลเมตร ชาวบ้านที่ยากจนซึ่งหาเงินทองลำบากกลับต้องซื้อสินค้าในราคาแพง โดยส่วนใหญ่จะซื้อเชื่อจากร้านของนายบุญ ทั้งนี้ นายบุญจะมีการนัดหมายเพื่อจ่ายเงิน อาจเป็นทั้งหมด หรือเป็นงวดๆ สินค้าที่ชาวบ้านซื้อมีตั้งแต่ ของเล็กๆ เช่นเกลือ ข้าวสารหรือของอื่นที่มีอยู่ในร้าน โดยชาวบ้านสามารถซื้อใช้ก่อนได้แต่ในปริมาณไม่มากนัก ส่วนสินค้าที่มีราคาสูงเช่น เสื้อผ้า เสื้อกันหนาว กางเกงนั้น จะตั้งราคาขายที่สูง เช่น เสื้อกันหนาวที่ดีหน่อยจะขายตัวละประมาณ 800 บาท แต่จะมีข้อแม้ข้อต่อรองกับชาวบ้านว่าให้จ่ายราคาสินค้าเป็นงวด งวดละเท่าใดขึ้นกับข้อตกลงทั้งสองฝ่าย

6.2 ความสัมพันธ์ในเชิงช่วยเหลือเกื้อกูล

ผู้วิจัยพบว่าความสัมพันธ์ในเชิงช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระหว่างคนในหมู่บ้านมีค่อนข้างน้อย ที่พบก็คือความช่วยเหลือในสายสัมพันธ์เชิงเครือญาติในสภาวะที่ขัดสนจริงๆ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่มีภาระในการหาเลี้ยงชีพวันต่อวัน

6.3 ปัญหาอื่นๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน

ปัญหาที่รุมเร้าอยู่ในหมู่บ้านดงป่ากล้วยมีค่อนข้างมาก ตั้งแต่ ปัญหาการระบาดของโรคเอดส์ ปัญหาเด็กกำพร้าและผู้สูงอายุที่ถูกกระทบด้วยโรคเอดส์ ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดทั้งเสพและขาย ปัญหาการติดเหล้า การเสี่ยงโชคผ่านการเล่นหวยและการพนันอย่างหนัก รวมทั้งการขาดศูนย์รวมศรัทธาและที่พึ่งทางใจ ปัญหาสำคัญที่เชื่อมโยงถึงการขอทานเลี้ยงชีพก็คือ ปัญหาโรคเอดส์ ที่หลายคนในหมู่บ้านก็ไม่มั่นใจว่าหากเหลือคนแก่เฒ่าและเด็กกำพร้า ผู้เฒ่าทั้งหลายจะต้องออกมาขอข้าวเลี้ยงหลานน้อยเช่นที่เคยเป็นในอดีตหรือไม่ ทั้งนี้เมื่อผนวกกับหมู่บ้านที่เคยขอทานข้าวในชนบทภาคเหนือมีหลายหมู่บ้านมาก ปรากฏการณ์การขอข้าวอาจเกิดอย่างมากมาย ถ้าไม่ได้ทบทวนและแก้ไขปัญหาย่างจริงจัง

บทที่ 7

ข้อค้นพบและข้อเสนอจากการศึกษา

จากการศึกษาวิถีชีวิตของคนขอทานในหมู่บ้านดังกล่าวพบว่า พบว่ามีประเด็นที่สำคัญ 5 ประการคือ

1) ทูณที่สำคัญยิ่งในการนำมาซึ่งปัจจัยพื้นฐานของชีวิตของคนที่ยากจนที่สุด หรืออาจเรียกว่าเป็นระบบสวัสดิการสำหรับผู้ทุกข์ยากที่ระบบสวัสดิการใดๆ เชื่อมไม่ถึง และเหลือเป็นหนทางสุดท้ายก็คือ “ทุนทางวัฒนธรรม” แม้อิทธิพลทั้งหลายต่างก็ใช้ทุนและประสบการณ์ที่ตนสั่งสมอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางเพื่อไปขอข้าวในเส้นทางเดิมและในท่ามกลางผู้คนที่ยังคุ้นเคย การแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้เรื่องสมุนไพร เรื่องราวประสบการณ์ชีวิตกับผู้คนที่ตนไปขอข้าว รวมทั้งยืนยันที่จะไม่ไปขอในตัวเมืองเพราะมีความต่างทางวัฒนธรรมกัน “....ไม่รู้ว่าจะคุยกับเขาอย่างไร...คนในเมืองเขาไม่สนใจไม่มองไม่พูดกับเรา.. ผู้คนรกรามากมาย กลัวถูกรถชน ...”

2) แม้ว่าระบบวัฒนธรรมดังกล่าวจะรองรับความขาดแคลนได้ส่วนหนึ่ง แต่กระบวนการในการขอทานก็ได้ก่อให้เกิดบาดแผลในจิตใจ ความรู้สึกต่ำต้อย หรือการสูญเสียศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ อิทธิพลทั้งหลายรวมทั้งลูกหลานต่างก็จำกัดขอบเขตความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านของตนภายใต้พื้นที่ของคนทุกข์ยากด้วยกัน ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับสูงส่งกับคนอื่น หลานของแม่อุยคนหนึ่งสะท้อนความรู้สึกของเธอว่า “ การเป็นคนจนไม่ใช่ว่าเขาจะถูกดูแคล่เพียงสภาพภายนอก แต่รวมถึงถูกเรื่องความคิดด้วย... มันจนความคิดด้วย .ความเห็นความคิดของคนจนมันไม่มีความหมาย...” หากพิจารณาในแง่ความเชื่อแล้วยังเห็นถึงมิติของความสูญเสียเนื่องจากผู้ชราที่เคยไปขอข้าวเหล่านี้ยังมีความเชื่อว่าการไปขอทานซึ่งก็คือการไปขอของของคนอื่นนั้นเป็นหนี้ที่ผู้ขอจะต้องตามไปชดใช้ในภายภาคหน้า

3) ระบบสวัสดิการที่มีอยู่ในชุมชนไม่มีความยืดหยุ่นและอ่อนโยนพอที่จะเอื้อเพื่อต่อคนชายขอบของหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะระบบสวัสดิการทั้งระบบธนาคารข้าว ธนาคารวัวควาย ได้กลายเป็นระบบสวัสดิการที่คิดในระบบตลาดเสรีโดยสัมพันธ์กับแต่ละคนในแง่ปัจเจก ไม่ได้เอื้อต่อการผนึกกำลังคนเป็นกลุ่มช่วยเหลือที่คำนึงถึงคนยากจนที่สุดในหมู่บ้าน แต่คำนึงถึง เครดิต การชดเชยคืน กำไร และความมั่นคงหรือภาพลักษณ์ของกองทุนเป็นสำคัญ ส่วนการเลี้ยงหมูหรือวัวควายนั้น คนยากจนทั้งหลายสะท้อนว่า การเลี้ยงสัตว์สำหรับคนที่หาเช้ากินค่ำนั้นต้องอาศัยทุนทั้งเงิน ทั้งเวลา สัตว์เลี้ยงทั้งหลายกลับกลายเป็นภาระ เพราะเพียงลำพังปากท้องของคนก็แทบจะหาไม่ได้กลับต้องรับภาระปากท้องของสัตว์เลี้ยงอีก เมื่อไม่มีเวลาเอาใจใส่สัตว์ตายลงก็เสียเครดิตกับทางกองทุน

4) ระบบสวัสดิการของรัฐที่ส่งผ่านไปยังชุมชน ไม่อยู่ในเงื่อนไขที่คนที่จนที่สุดในหมู่บ้านจะสามารถเข้าถึงได้ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค นับตั้งแต่ เงื่อนไขในการหาเช้ากินค่ำที่ไม่สามารถจะรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้ เหตุนี้จึงผันแปรกับทัศนคติและความสนใจที่ผู้นำชุมชนหรือคนของภาครัฐมีต่อคนเหล่านี้ นอกจากนี้ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือความเชื่อมั่นในตนเองในการเข้าไปติดต่อกับหน่วยงานที่ให้การสงเคราะห์ต่างๆ ซึ่งเป็นความยากลำบากอย่างยิ่ง วัฏธรรมที่ชัดเจนที่สุดก็คือ ลูกคนหนึ่งที่เขาพิการแต่กำเนิดน้องชายอุยที่เคยไปขอข้าว

เลี้ยงชีพ ระบุว่าตนสามารถขอรับการสงเคราะห์ได้เมื่ออายุได้ 67 ปี ก่อนเสียชีวิต 2 ปี เหตุที่ทราบก็เพราะสอบถามจากคนพิการด้วยกันที่เผชิญชีวิตผ่านมาในหมู่บ้าน

5) ข้อเสนอเบื้องต้นที่ได้จากการศึกษานี้ก็คือ น่าจะได้มีการทบทวนระบบรัฐสวัสดิการที่เน้นการสงเคราะห์ในระดับปัจเจกผ่านทางกลไกขององค์กรที่เป็นทางการ รวมทั้งทบทวนระบบกองทุนในชุมชนที่ยึดวิธีคิดแบบกลไกตลาดเสรีแบ่งแยกคนในชุมชนตามเครดิตหรือความสามารถในการชดใช้ซึ่งใส่ใจเฉพาะคนบางกลุ่มและเบียดขับคนยากจนที่สุดออกไปชายขอบของชุมชน กองทุนควรที่จะต้องมีสัดส่วนของตัวแทนคนจนในหมู่บ้านเข้าร่วมในการบริหารด้วย และที่สำคัญจำเป็นที่จะต้องหาแนวทางในการสนับสนุน รื้อฟื้น หรือสร้างใหม่ของระบบสวัสดิการภายใต้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน โดยยังคงยึดหลักการของการช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อคนยากจนที่สุดในหมู่บ้าน

บทที่ 8

การเรียนรู้ที่ได้จากการทำงาน

ผู้วิจัยได้เรียนรู้ว่ากระบวนการทำงานกับคนที่ยากจนและอยู่ในสถานะที่ต้องดำรงชีพด้วยการพึ่งพิงจำเป็นจะต้องมีความละเอียดอ่อนในการทำงานเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนั้นการที่หมู่บ้านมีประวัติศาสตร์ร่วมของการเป็นคนขอทานเข้ามาก่อนก็เป็นความยากลำบากในการเก็บข้อมูล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ในระหว่างการเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้เข้าไปสัมพันธ์กับคนที่ยังคงขอข้าวอยู่ โดยผู้วิจัยได้ช่วยเหลือข้าวของกับอุ้ยแต่ละราย บางรายได้ประสานเพื่อขอรับการสนับสนุนค่าเล่าเรียนให้กับหลานรวมทั้งหาวัสดุ(บล็อกคอนกรีต)สำหรับสร้างบ้านให้ บางรายใช้วิธีซื้อของไปฝาก ซึ่งแต่ละคนก็เก็บความช่วยเหลือที่ได้รับไว้เป็นความลับ จนกระทั่งวันหนึ่งผู้วิจัยได้ซื้อข้าวสารไปฝากอุ้ยบัวตองจำนวนหนึ่งถึงโดยที่เห็นว่าอุ้ยบัวตองเป็นคนที่ลำบากที่สุด แต่ครั้งนี้กลับเป็นประเด็นที่เกือบจะแตกหักระหว่างผู้วิจัยกับแม่อุ้ยอีก 2 คนที่เหลือ เหตุเนื่องมาจากอุ้ยบัวตองได้ปฏิเสธที่จะไปขอทานข้าวกับแม่อุ้ยแล้วในวันรุ่งขึ้นและบอกตามตรงว่ายังมีข้าวกินอยู่เพราะผู้วิจัยเอามาให้ แม่อุ้ยแก้วและแม่อุ้ยคำได้ต่อว่านักวิจัยที่ไม่แบ่งข้าวให้เขาทั้งสอง พร้อมทั้งวิพากษ์ถึงครอบครัวของอุ้ยบัวตองและตัวอุ้ยบัวตองที่ดื่มเหล้า เข้า กลางวัน เย็น ลูกชายขโมยข้าวที่แม่ขอมาไปขายซื้อเหล้า การวิพากษ์วิจารณ์เป็นไปในสองลักษณะคือการตัดสินใจที่ไม่เหมาะสมของผู้วิจัย และพฤติกรรมของอุ้ยบัวตองที่ไม่สมควรจะได้รับความช่วยเหลือมากไปกว่าพวกเขา เมื่ออุ้ยทั้งสองสามารถขอเงินจากนักวิจัยภาคสนามได้คนละ 30 บาท จึงลดความไม่พึงพอใจลง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่ยึดโยงระหว่างคนยากจนที่อยู่ในสภาพต้องขอเท่านั้นตนจึงจะมีชีวิตอยู่ เข้าด้วยกัน เป็นเรื่องที่เปราะบางมากโดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ และความต้องการผลตอบแทนของคนยากจนนั้นเป็นการมองในระยะใกล้เพียงวันต่อวันเท่านั้น อย่างไรก็ตามเมื่อเทียบกับการวางตัวของป้านุชซึ่งอยู่ในเหตุการณ์กลับพบว่ามีความสุขุมรอบคอบและรอคอยการได้รับผลตอบแทนมากกว่า ทว่าตัวของป้านุชเข้าใจว่าอุ้ยบัวตองสมควรที่จะได้รับการช่วยเหลือและไม่นำพาชื่อที่จะบอกกับคนอื่น ในขณะที่เดียวกันก็คิดว่าผู้วิจัยก็ไม่ควรที่จะให้โดยไม่มีการเฉลี่ยแบ่งปัน และเมื่อขาดใช้ความรู้สึกที่เสียไปคืนด้วยเงินป้านุชก็ไม่ขอรับเงินนั้น เหตุการณ์นี้ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า การตัดสินใจด้วยมาตรฐานของตนเองกับมาตรฐานของกลุ่มชาวบ้านมีความแตกต่างกัน การจะแบ่งปันสงเคราะห์หรือไม่? กับใคร? ในสถานการณ์หรือในรูปแบบใด? เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อน ยากแก่การตัดสินใจ

สำหรับในการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกไปขอข้าวของคนในหมู่บ้านกับชาวบ้านคนอื่นๆ ที่มีโชครณีสึกษาทั้ง 4 ราย ผู้วิจัยสามารถทำได้ยากมาก คนทั้งหลายหลบเลี่ยงที่จะตอบคำถามและแนะนำให้ไปถามอุ้ยที่ยังคงออกไปขอข้าวเอง ผู้วิจัยได้รับทราบภายหลังว่าแทบทุกครอบครัวต่างก็เคยมีบรรพบุรุษที่ในวันนี้ยังคงมีชีวิตอยู่ อาจเป็นรุ่นแม่หรือรุ่นยาย ที่เคยออกไปขอข้าวเลี้ยงลูก และอาจมีบางคนที่ผู้วิจัยสอบถามยังคงไปเป็นยวจากในงานสลากภัตร ผู้วิจัยในฐานะคนนอกจึงสอบถามได้ยากมาก อันเป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งที่งานวิจัยไม่สามารถค้นหาความเห็นของคนที่ประสบความสำเร็จเฉพาะตนทางเศรษฐกิจในวันนี้ได้ว่าเขาเดินทาง

นอกจากการเป็นขอทานได้อย่างไร เราคิดอย่างไรกับคนที่ยังคงอยู่ในสภาพขอทานข้าวในวันนี้ จะมีก็แต่เพียงแต่บ้านุชเท่านั้นที่อาจพอถือว่าเป็นตัวแทนของคนเหล่านั้น อย่างไรก็ตามบ้านุชเองก็ยังคงอยู่ในฐานะที่เรียกว่ายากจนอยู่เพียงไม่ลำบาก เท่าแม่อยู่ทั้งหลาย

ในท้ายที่สุดผู้วิจัยคิดว่าตนเองจะไม่ได้เรียนรู้อย่างมากหากปราศจากการช่วยตั้งคำถาม การร่วมค้นหาคำตอบ(ที่บางอย่างอาจหาคำตอบสุดท้ายไม่ได้) อย่างมากมายทั้งจาก อ.อภิญา เวชชัย อ.ดร.กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์ ที่เป็นนักวิจัยหลัก คุณบุญเพิ่ม ฤทัยกริม ที่ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม จากชาวบ้านในหมู่บ้าน และอู๋ที่ขอข้าวอยู่ ข้อถกเถียงหลักอยู่ในประเด็นระหว่างทัศนะของคนในและคนนอก รวมถึงการมองปรากฏการณ์และให้ความหมายแก่เรื่องราวต่างๆในแง่มุมที่แตกต่างกัน เช่น อะไรคือความยุติธรรม? การแบ่งปันโดยเท่าเทียมกับคนทุกคนคือความยุติธรรมหรือไม่? ใครทำมากได้มากใครทำน้อยได้น้อย ใครไม่สามารถที่จะทำคนนั้นไม่ได้ เป็นความยุติธรรมหรือไม่? คนที่ถูกเบียดขับที่ต่ำต้อยที่สุดสมควรได้รับการสงเคราะห์ก่อนเป็นความยุติธรรมหรือไม่? ใครควรเป็นผู้ตัดสินว่าอะไรเป็นสิ่งที่เหมาะสม เป็นสิ่ง'ยุติ' 'ธรรม' ? อะไรคือการพึ่งตนเอง? การขอทานข้าวที่คนทั้งหลายถือว่าเป็นรูปแบบของการพึ่งพิงผู้อื่น ในด้านหนึ่งถือว่าเป็นการพึ่งตนเองสูงสุดของคนที่ไม่มีความเลือกใช้นหรือไม่? ดังนั้นเป็นต้น กระบวนการเรียนรู้ที่แม้ว่าจะเป็นคำตอบบางส่วน แต่กลับพบคำถามที่ต้องแสวงหาคำตอบต่อไปอีกหลายส่วน นับว่าเป็นประสบการณ์สำคัญในการทำงานครั้งนี้ของผู้วิจัย